

Rahvastikukriisi kogumik

Ettekanded, kirjad, kommentaarid, 2014 detsember - 2015 veebruar

Jaak Uibu, D.Sc., Toompea Haridusseminar

Saateks

Käesoleva ettekannete ja pöördumiste ja kirjade kogumiku kujunemise alguspunktiks on Stockholmi Eesti Teaduslikus Seltsis 2. detsembril 2014 peetud kõne tekst „Rahvastikukriisi kujunemine Eestis, selle tunnustamine ja meetmed kriisist ülesaamiseks“. Tuginedes Seltsis ettekandele osaks saanud heakskiidule saadeti selle tekst kõigile Riigikogu liikmetele ja Tartu Ülikooli rektorile koos tagasisideme palvega. Nii said alguse „Dialoogid Riigikogu liikmetega rahvastikukriisist“, kokku neli kirja ajavahemikul jaanuar – veebruar 2015, mis koos Stockholmi ettekandega moodustavad põhiosa käesolevast kogumikust. Üldse hõlmab kogumiku materjal kolme kuu sündmustikku – 2014. aasta detsembri algusest kuni veebruari lõpuni 2015.

Kuivõrd Tartu Ülikooli rektorilt vastuskirja ei saanud, siis see asjaolu kannustas koostama pöördumist kõigi avalik-õiguslike ülikoolide rektorite ja Eesti Teaduste Akadeemia presidendi poole. Kuna teaduspotentsiaal on kogunenud eeskätt ülikoolide ja Eesti Teaduste Akadeemia juurde, on arusaadavalt ka nende kohustus välja töötada abinõud rahvastikukriisi ületamiseks. Pöördumine Tartu Ülikooli rektori poole on vahetult seotud kirjavahetusega, mille pidasime Haridus-ja teadusministeeriumi kõrghariduse ja teaduse asekancleriga. Sellele on lisatud arvamused ja kommentaarid Toompea Haridusseminariga seotud inimestelt. Rahvastikukriisi käsitleb ettekanne „Eesti Vabariigi põhiseadus ja rahvastikukriis“ on ka lisatud. Kogumiku lõpetab kiri erakondadele „Rahvastikupoliitikas küündimatut Riigikogu enam ei taha“.

Põhiosa kogumiku sisust säilitatakse Riigikogu dokumendiregistris. Stockholmi ettekande saatsime ka ajakirjandusele aadressidel ekspress@ekspress.ee; ml@maaleht.ee; online@postimees.ee; mail@epl.ee; aripaev@aripaev.ee. Meil ei ole tõendeid, et meie soovi – käsitleda ettekande materjale valimisperioodil – oleks keegi täitnud. Sama kehtib ka Eesti Rahvusringhäälingu ja kümnekonna maakonnalehe kohta. Ka „Dialooge Riigikogu liikmetega rahvastikukriisist“ ei ole avaldatud. Erandiks on Kanadas asuv Estonian World Review, kus meie artiklid meeldivalt vastu võeti ja kust nad edasi levisid. Laskumata väitlusse Eesti ajakirjanduse vabaduse teemal, oli infosulg motiiviks käesoleva kogumiku koostamisel. Ja muidugi lootus, et vigadest õpitakse.

Rahvastikukriisi kujunemine Eestis, selle tunnustamine ja meetmed kriisist ülesaamiseks

Jaak Uibu, *D.Sc., Ph.D.*, Toompea Haridusseminar

Ettekanne Eesti Teaduslikus Seltsis Rootsia Ülikooli aastapäeva aktusel 2.12.2014

Austatud eestlased Rootsis! Täna Taevast ja Teid, et võin täna seista Teie ees ettekandega!

Minu seisukoha Tartu Ülikooli osast Eesti ajaloos on aidanud formuleerida Walter Rand, kes 35 aasta tagasi Tartu Ülikooli aastapäeval NY Eesti Majas ütles: „Kui Eestimaa pinnale, saatuse tahtel, poleks rajatud ühtegi ülikooli kuni käesoleva sajandini, siis poleks meil eesti kultuuri sellel tasemel nagu nüüd, poleks me võimelised olnud rajama Eesti Vabariiki.“ Nii kõrgele aujärjele tõstis Walter Rand *Alma mater Tartuensis*’e. Nagu minevikus ootame ka täna temalt – Eesti rahvusülikoolilt Tartus - tõhusat abi oma riigi ja rahva alalhoidmisel.

Käesolevas ettekandes püüan anda ülevaate demograafilisest olukorrast ja selle muutumisest Eestis alates Vabadussõjast. Kirjeldan ka juba rakendatud või rakendamist veel ootavaid abinõusid sellest ülesaamiseks. Täna olukorda iseloomustan rahvastikukriisina. Tuginen oma ettekannetele Toompea Haridusseminaris 30.01.2013 „*Eesti Vabariigi põhiseaduse mõte ja sätted ning süvenev rahvastikukriis*“, Läti seimi rahvastikukonverentsil 31. jaanuaril käesoleval aastal peetud ettekandele *Eesti demograafilised kogemused - mida peaks tegema efektiivsemalt* ja Tartu Ülikoolis 30.03.2014 peetud Langenud vabadusvõitleja päeva aulakonverentsi ettekandele *Rahvastik, ajaloosündmused ja rahvastikupoliitika Eestis 95 aasta vältel*. Need ettekanded on avaldatud mitmetes väljaannetes, kaks viimast Kanadas ilmuvas netilehes Estonian World Review. Kasutan üksnes avalikult kättesaadavat riiklikku statistikat. Väljendan Toompea Haridusseminaris läbiarutatud ja heakskiidetud seisukohti.

I. Mis on rahvastikukriis? Milles see avaldub? Kuidas on ta tekkinud? Rahvastikukriisi all mõistetakse rahvastiku demograafilist seisundit, mida iseloomustab sisemise taastepotentsiaali puudumine ja rahvastiku vananemine. Seda tajutakse kriisina eeskätt seetõttu, et see toob pikemas perspektiivis kaasa tööjõupuuduse ning töötajate suure maksukoormuse, mida saab leevendada ainult tööjõu massilise impordiga. Väikese etnose

puhul kaasneb rahvaarvu vähenemine sel määral, et see ohustab etnose kultuuri kestmist. Eesti ja eestlaste olukorda on selle mõiste abil iseloomustatud 1990ndate algusest.

Valitsusettekandes aastast 1998 *Eesti demograafilist situatsiooni ja arengut käsitlevad seisukohad* rõhutati demograafilise kriisi väljakujunemist. Olin selle ettekande koostajate hulgas. Minu teada oli see hinnang riigi tasandil esimest korda. Kui taasiseseisvumisel oli Eesti rahvaarv 1,56 miljonit, siis 1998. aastaks oli see vähenenud ümmarguselt 170 tuhande inimese võrra. Vahepealsel ajal on rahvastikukriis oluliselt süvenenud – Eesti rahvaarv oli Statistikaameti andmeil 1. jaanuaril 2014 1,31 miljonit. Taastatud omariikluse vältel on Eesti kaotanud ühe kuuendiku oma rahvast. Positiivse näitajana on keskmine eluiga nii meestel kui naistel pikenenud ümmarguselt 7 aasta võrra, kuid see osutab ka rahvastiku vananemisele ja reproduktiivses eas olevate inimeste hulga kahanemisele – rahva viljakusvõime alanemisele.

Et kasutada ajaloolist kogemust, olgu see teadvustatud või teadvustamata, koostas tabeli rahvaarvu, sündide arvu ja sündimuskordajatega aastate kaupa, nii nagu Statistikaameti andmebaas seda võimaldas, 95 aasta kohta. Kui selline faktiline alus oli tehtud, täiendasin tabelit rahvaarvu mõjutanud ajaloosündmustega [Läti seimi rahvastikukonverentsi ettekanne]. Nimetaksin seda võtet pikaajaliste megatrendide meetodiks. Olen sellise meetodi kasutatavust proovinud, kui uurisin Eesti rahva tervist sajandi ülevaatele „Maarahva tervis“.

Vaatleme nüüd neid ajaloosündmusi, mis eelnesid tänasele rahvastikukriisile ja milliste mõju **rahvaarvule** on ilmne. Vabadussõja järgselt oli rahvaarv 1 miljon ja 60 tuhat. Eestlaste osa selles oli ümmarguselt 90 %, seega eestlaste arv oli peaaegu 1 miljon. Iseseisvuse lõpuks kasvas rahvaarv ühe miljoni 130 tuhandele. Kust tuleb 70 tuhat juurdekasvu? Rahvaarvu suurendasid 35-37 tuhat optanti Venemaalt. Maareformiga loodi juurde 50 000 talundit ja nendesse sündis palju lapsi. Tõusis ka keskmine eluiga, mis aitas kaasa rahvaarvu tõusule.

Sündimus oli Vabariigi algusaastatel üsna kõrge – 22 tuhat aastas (võrdluseks tänane 13,5 tuhat, kusjuures rahvaarv täna on ¼ võrra suurem), aga see hakkas alanema aeglaselt ja iseseisvusaja lõpuks oli 18 500. Iive ja sündimus tunnistati probleemiks kolmekümnendate aastate algusel. Ohu eest hoiatas tolleaegne akadeemiline eliit – Ado Lüüs, Juhan Vilms, Helmi Mäelo, Hans Madissoon, Aleksander Rammul ja tema õpilane Mihkel Kask, Juhan Aul jt. Teen siinjuures kõrvalepõike seoses minu õpetaja, Tartu Ülikooli hügieeniprofessori Mihkel Kasega. Mäletan jutuajamist temaga ja dotsent Selma Laanesega, kus ta rääkis, kuidas ta laagriarstina Siberis tahtis aidata oma suguvenda ja sokutas selle kööki

leivalõikajaks. Ta oli meest hoiatanud, et süüa tohib algul väga vähe. Siiski mees ei suutnud end pidada suures näljatundes ja see oli tema kurb lõpp.

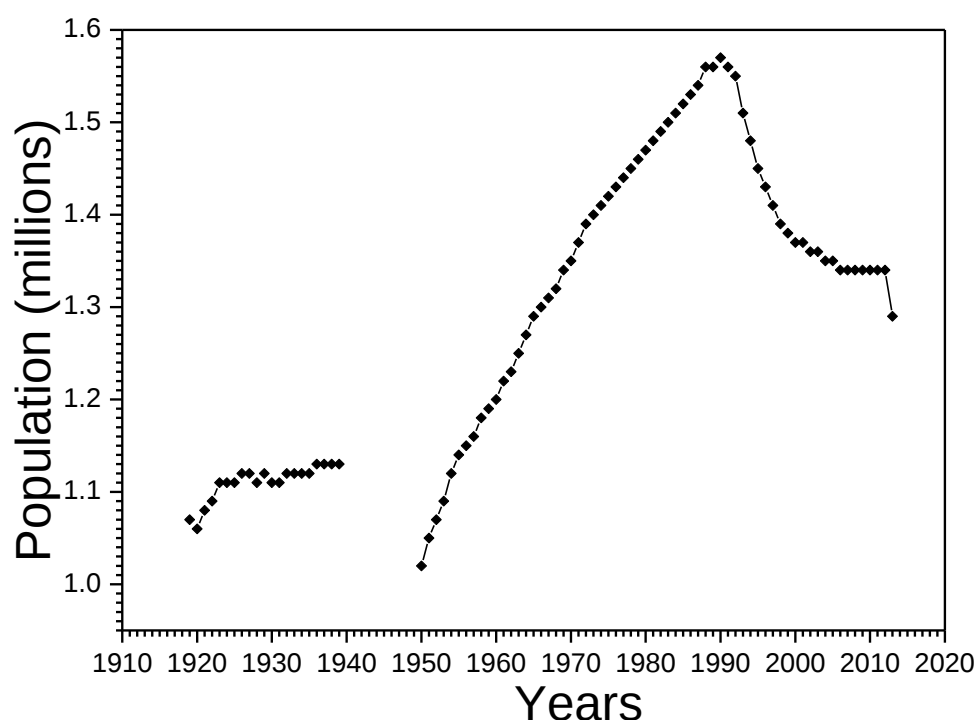
Rahvusliku eliidi eestvedamisel kutsuti kokku Rahvusliku kasvatuse kongress 1935. aastal. Selle aastaga võiksime dateerida **Eesti rahvastikupoliitika** algust. Kongressil kutsus riigivanem Konstantin Päts meie haritud jõude, aga eriti arstiteadlasi, rahvusliku ja riikliku hädaohu vastu võitlema. Järgnevatel aastatel võeti kasutusele hulk meetmeid, näiteks vallalistel tõsteti tulumaksu 10 %-lt 25%-le. Peaminister Kaarel Eenpalu nõudis, et iga seaduse väljatöötamisel tuleb pearõhk panna sellele, et seadused ei takistaks, vaid soodustaks rahva arvulist kasvu.

Eesti inimkaotustest teises maailmasõjas on palju kõneldud. Valge raamat 2004 võtab kokku – peaaegu 90 000 hukkunut ja peaaegu sama arv Eestist lahkunuid. Küüditamised, repressioonid, vägivaldne kollektiviseerimine jätsid sügava negatiivse jälje meie rahvuskeha elujõule. Arvestuslik rahvaarv 1945 aastal oli ainult 0,85 miljonit. Siiski sõja-aastate madal sündimus kerkis sõja järel jälle Vabadussõja järgsele tasemele. Beebibuumi, nagu see esines kõikides Lääne-Euroopa maades kahekümne aasta jooksul, Eestis ja Lätis ei olnud. Kui ma ütlen sõja-aastate madal sündimus, siis on see tinglik – see oli 15 000 ja täna on sündimus oluliselt alla 14 000 lapse aastas!

Nõukogude ajal kasvas rahvaarv 1,57 miljonini 1990.aastal. See kasv oli põhiliselt sisserände arvel. Kui suur see tegelikult oli, annab ettekujutuse graafik, mida näitan, ja demograaf Kalev Katuse analüüs - paigale jäi vaid iga seitsmes. Eestlaste endi arv kasvas 45 okupatsiooniaasta vältel 100 tuhande võrra. Venemaalt tuli 50 tuhat etnilist eestlast ja aastatel 1970-1990 oli eestlaste sündimus üle taastetasandi, peale selle suurendas rahvaarvu keskmise eluea tõus. Sisserännanute sündimus jäi alla taastetasandit – ilmselt migratsioonistressist.

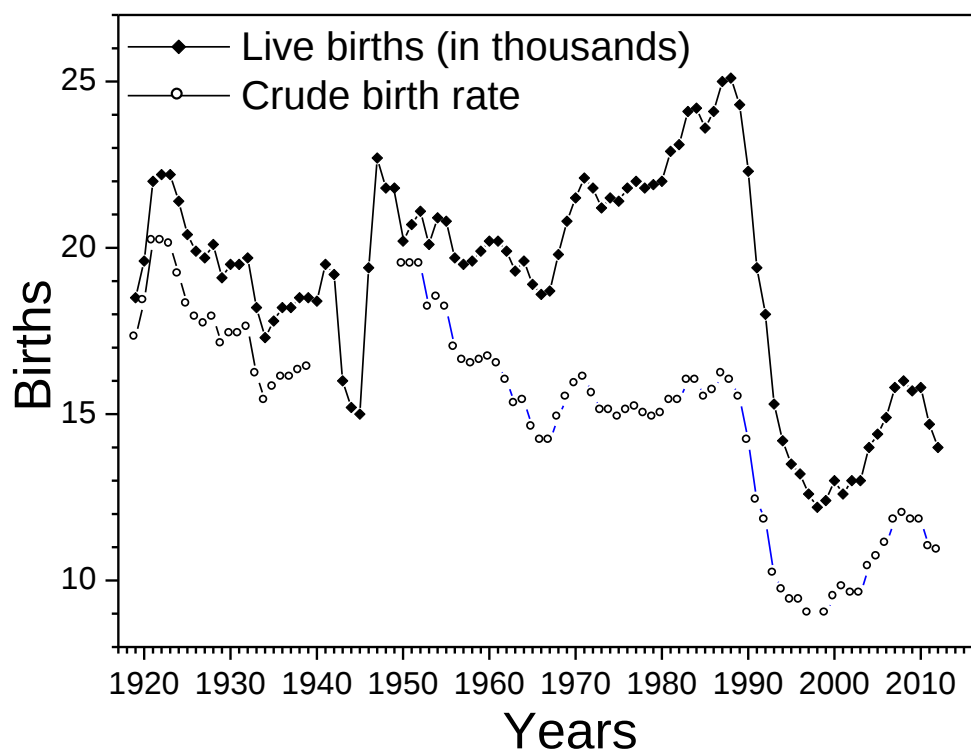
Nõukogude perioodi rahvastikupoliitikast on raske rääkida – demograafilised andmed olid salastatud, toimus põlisrahva allasurumine, mis on niigi teada. Kõikjal domineeris sisserännanu. See oli teadlikult väärastatud rahvastikupoliitika. Siiski perepoliitika toimis – lastetoetused, arstiabi, haridus jm. Eestlaste sündimus, nagu eespool ütlesin, oli kakskümmend aastat taastetasandil – 2,1 last naise kohta. Suure sündimuse aastad olid 1983-1988, 1989 algas langus. Huvi pakub sündimuse tõus stagnatsiooni ajal. Sama oli ka Venemaal. Paistab, et stagnatsioon – elu ilma äkiliste muutusteta, on soodus rahva viljakuse mõttes.

Tähelepanu väärivad nõukogude perioodi viimastel aastatel tehtud rahvastikupoliitilised algatused. Püüti formuleerida rahvastikupoliitikat, laiendati peretoetusi, tähtsustati lapserikkaid peresid. Kui aga tuli vabanemine 1991. aastal, siis harjumuspärane institutsionaalne alus muutus või kadus hoopis. Pikkamisi tegijate jõud kustus. Me mäletame loomeliitude pleenumit 26 aastat tagasi ja Lennart Meri suurepärase ettekannet „Kas eestlastel on lootusi.“ Selles ta ütles, et eesti rahva hetkeseis on kriitiline, aga mitte pöördumatu, eeldusel, et valitsus seda küsimust prioriteetseks peab“. Kuldsed sõnad! Meri hilisemates avaldustes kohtame palju patriootlikke ütlemisi, aga kahjuks pole seal enam seisukohavõtte kujunenud rahvastikukriisist ega rahvastikupoliitilistel teemadel.

Joonis 1. Eesti rahvaarv aastail 1919-2013

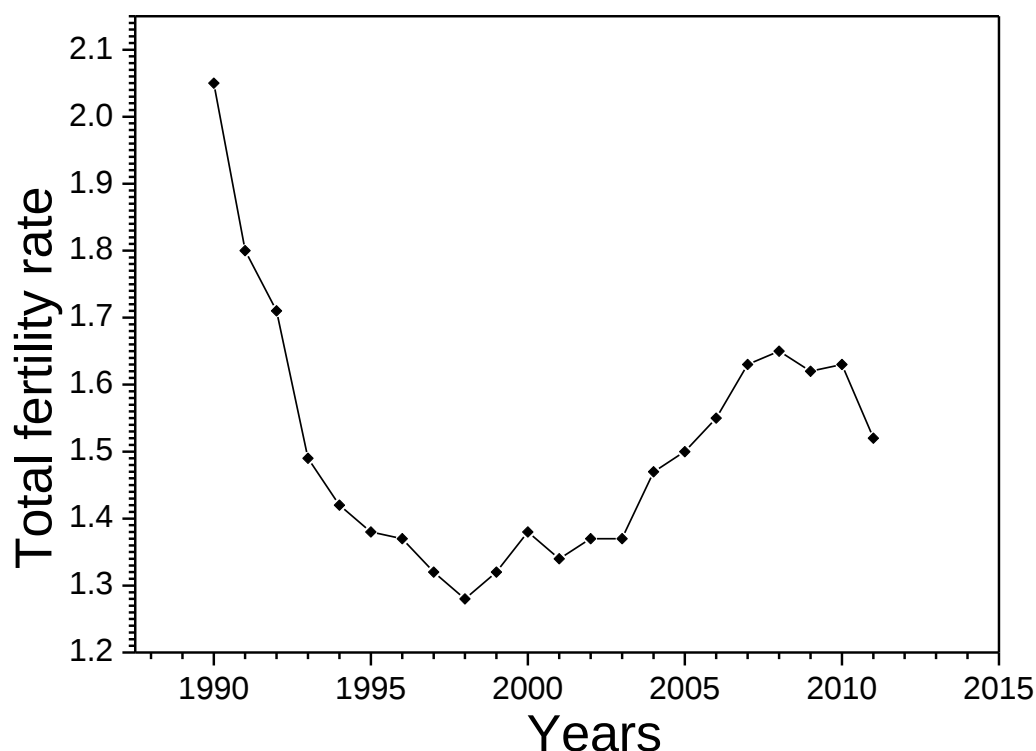
Graafiku kommentaar: Paistab silma suur lünk riiklikus statistikas – 1942 kuni 1949 andmed puuduvad. Siiski ligilähedane hinnanguline rahvaarv 1945. aasta kohta on 0.85 miljonit, mis jääb allapoole kasutatud skaalat. Me näeme graafikul stabiilset kiiret tõusu aastail 1950 – 1990. Kordame juba kord öeldut: *Nõukogude ajal kasvas rahvaarv 1,57 miljonini. See kasv oli põhiliselt sissetuude arvel. Aga ka eestlaste endi arv kasvas 45 okupatsiooniaasta vältel 100 tuhande võrra. Aastail 1970-1990 oli eestlaste sündimus üle taastetasandi, peale selle suurendas rahvaarvu keskmise eluea tõus. Sissetuude sündimus jäi alla taastetasandit.* Eestlaste arv 1991. aastal oli Statistikaameti andmeil 966 tuhat ja 2013 vaid 913 tuhat. Rahvastikukriis kujunes välja üheksakümnendate alguses.

Joonis 2. Elussünnid ja sündimuse üldkordaja aastail 1919-2012

Graafiku kommentaar: Vaatleme graafikul ka rahvatervise kõige tähtsamad näitajad – sündimust aastail 1920-2012. Siin on toodud elussünnid ja sündimuse üldkordaja aastate kaupa. Üldkordaja - see on sünd 1000 elaniku kohta aastas. Kui rahvaarv oli esimese Eesti Vabariigi ajal suhteliselt stabiilne, siis sündimus on kindla langustrendiga. Tõsi on, et sündimus tõusis kolmekümnendate teisel poolel, kuid see ei küündinud Vabadussõjale järgnenud aastate näitajateni. Kui võrdleme eelmist graafikut käesolevaga, siis eelmine näitas 50-ndate ja 90-ndate vahel kiiret tõusu, mida ei kohta sündimuse osas. Kuigi rahvaarv tõusis, siis sündimus 1950-1970 isegi langes.

Ränk ja ajaloos enneolematu sündimuse langus toimus taasiseseisvumise järgselt ega ole peatunud tänini. Taasiseseisvumise järgselt on rahvaarv pidevalt vähenenud. See oli 1,56 miljonit, täna on 1,31 miljonit. Kas tagasi 1945. aastasse?! Rahva kidumine on aeglane ja igapäevaelus seda ei märka, eriti suuremas linnas. Tallinn isegi kannatab suure sündimuse tõttu – raske on lasteaiakohtadega. Aga maaelu ja väikeasulad hääbuvad. Maal elades näen, kuidas naabrite majad on tühjenevad ja lagunevad. Põllumassiivid on tänaseks hästi haritud, kuid elujõulisi talusid kohtab harva. Iseseisvuse järgne sündimuse kõver meenutab sõjaaegset, aga langus on kolm korda suurem ja tõus nõrk. Prantsuse demograaf Landry määratles demograafilist revolutsiooni kui olukorda, kus kontratseptiivid ja abordid muutuvad naistele üldkättesaadavaks. Paistab, et see aeg saabub koos vabadusega.

Joonis 3. Sündimuse summaarne kordaja Eestis aastail 1990-2011

Graafiku kommentaar: Tahan käsitleda üht olulist sündimuse näitajat – summaarset sündimuskordajat ehk TFR – total fertility rate. See peaks olema 2,1, s.o. vähemalt 2.1 last keskmiselt naise kohta, kui kehtivad konkreetse aasta sündimuse näitajad. Paraku on see kogu taasiseseisvumisajal olnud allpool taastetasandit. Siim Veskimäes kirjutas otsekoheselt: *Me näeme jätkuvalt, et Eesti rahvastik vananeb, sündivus on 1,6 last naise kohta ja väljaränne on suur. Vabandage, aga inimene, kes sellele taustal räägib, kui hästi Eestil läheb mingite majandusnäitajate alusel, on ilma igasuguste epiteetideta lihtsalt loll või sisimas vihkab meid.* Ühiskonnateadlane Ülo Vooglaid kirjutas hiljuti, et saadikud ja ametnikud peaksid aduma, et sündimus on elukvaliteedi ja kindlusetunde funktsioon. Madal sündimus ja suur väljaränne on omakorda hoolimatu, süsteemitu, ahnitsemist hõlbustava majanduspoliitika sh maksupoliitika tagajärg.

Taasiseseisvumise aegsest rahvastikupoliitikast võib rääkida alates aastast 2003. Valitsus ja Riigikogu kehtestasid 1. jaanuarist 2004 paljuräägitud **vanemahüvitise**. Kas sellest kui üksikmeetmest on abi olnud? Kui võtta 2002 ja 2003 sündimus 13 tuhat last platooks ja eeldada kõigi muude tegurite puudumist sündimuskäitumisele, siis saame üheksa aasta kohta ümmarguselt 18 tuhat lisasündi. See kõneleb vanemahüvitise kasuks. Siiski pole

see piisav positiivse iibe saavutamiseks (vaid ühel aastal oli iive 35 sünniga plussis), rääkimata sündimusest Nõukogude võimu lõpuaastail, mis ületas **20 000 sündi aastas**.

II. Rahvastikukriisi tunnustamine Eestis. Alustame *Presidendiga*. Kui tähistati EV põhiseaduse kahekümnendat aastapäeva Kadrioru roosiaias, siis President rõõmustas, et viiendik Eesti rahvast on sündinud juba uue põhiseaduse ajal. Ja muretses, et rahvas vananeb. Nende tõsiasjade taga kumab rahvastikukriis, mida pidupäeval välja ei öeldud. Siiski Presidendi sõnavõttudes seda terminit ei ole ka muudel puhkudel. Paraku on isegi tema lükanud probleemi tulevikku. Detsembris 2012 antud intervjuus ta ütles, et aastakümnete pärast tekkivate demograafiliste probleemidega tuleks tegelda juba täna, kuid poliitikutel ei tundu olevat valmisolekut tegelda kauge tuleviku probleemidega.

Riigikogu ja Valitsus. Viimase viie aasta jooksul olen kirjutanud Toompea Haridusseminari poolt Riigikogule ca 25 märgukirja, mida korrektselt säilitatakse avalikult kättesaadavas dokumendiregistris. Nendele vastatakse: täname Teid informatsiooni eest, Teie ettepanekud on võetud teadmiseks.

Täna esitatud faktide alusel tuleb kinnitada, et riigi põhieesmärk ja põhiülesanne – rahvuse säilimine – ei ole rahuldavalt täidetud. Seepärast Toompea Haridusseminar tõstatas Riigikogu ees põhiseadusega määratud põhiülesande täitmise juriidilised aspektid. Pöördusime Riigikogu põhiseaduskomisjoni poole, paludes põhiseaduse ja rahvastikukriisi temaatika võtta põhiseaduskomisjoni töösse. Mõnerealistes vastuskirjas lükkas komisjoni esimees Rait Maruste meie ettepaneku tagasi. Palusime arbiitriks Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi – kas komisjoni keeldumine on juriidiliselt piisavalt põhjendatud. Saime vastuseks Riigikohtust, et Seltsi kalenderplaan ei luba seda temaatikat plaani võtta.

Kevadel 2013 teatas Riigikogu sotsiaalkomisjoni esimees Margus Tsahkna, et kogu seadusandlus tuleks demograafia seisukohast üle vaadata. Igati õigustatud ja hea mõte. Siis me veel ei teadnud, et Tsahkna väljaõeldud sõnu isegi tõsiselt ei võta ja see on ainult rahvale rahustamiseks. Sellele väljaütlemisele järgnenud ajal ei ole märganud mingit edasiminekut Tsahkna õigustatud tahtmises.

Toompea Haridusseminar pöördus möödunud aastal viie põhimõttelise tähtsusega küsimusega Riigikogu põhiseaduskomisjoni poole:

1. Vajame Riigikogu seisukohta rahvastikukriisi kohta Eestis.
2. Kas rahvastikuprotsessid on juhitavad?

3. Kas rahvastikukriisi leevendamise üldise korralduse kavandamine on eeskätt Riigikogu ülesanne?
4. Kas põhiseadus on ülimuslik eraõigusliku meedia regulatsioonide suhtes või mitte?
5. Kas Riigikogu toetab õiguskantslerilt ettekande taotlust teemal „Demograafiline kriis Eestis kui väljakutse seadusandlusele ja rahvastikupoliitikale“?

Kuu aja pärast saabus meie avalikule märgukirjale, mis koos lisadega oli kümme lehekülge, mõnerealine **vastuskiri**. „Vastuseks Teie pöördumisele märgin, et rahvastikuprobleem on kompleksne ja mitmekülgne teema, millest ainult mõni osa on otseselt põhiseaduskomisjoni valdkond“. Meie küsimused jäid vastuseta.

Käesoleva aasta kevadel saatsin Lätis peetud ettekande demograafilisest olukorrast neljakümnele-viiekümnele Eesti Teaduste Akadeemia liikmele. Palusin, et nad osa oma vaimuenergiast pühendaksid rahvastikuprobleemide lahendamiseks. Lisasin, et rahvaarvu vähenemisel on oht rahvuskultuuri hävimisele, süvenevad probleemid majandusarenguga ja sotsiaalse infrastruktuuri jätkusuutlikkusega. Geneetikutele piisab küll geneetilise rikkuse säilitamiseks kümnest tuhandest reproduktiivses eas inimesest (Villems, EPL 30.12.2009), kuid sellest ei piisa kultuuri hoidmiseks. Mitu akadeemikut vastas minu kirjale? Mitte ükski.

Möödunud aastal täitis 25 aastat loomeliitude pleenumist. Saatsin seitsmele loomeliidule kirja, palusin süveneda Lennart Meri kõnesse 1988. aastast. Palusin ka vastata Toompea haridusseminari rahvastikupoliitilistele küsimustele ja ettepanekutele, neid oli kümme. Palusin saata need Riigikogu põhiseaduskomisjonile. Ei ükski loomeliit ei vaevunud pead murdma oma rahva heaks. Kaks nendest saatsid Riigikogule küll oma toetuse Haridusseminari kirjale, millele Riigikogus ei reageeritud. Siiski Erki-Sven Tüür oma pöördumises ütles: laskem ennast puudutada hetkeks ka küsimusest: mida saame meie teha, et meie rahvas EI väheneks arvuliselt? Mida saame meie teha, et kõigil lastel oleks siin Eestis hea elada ja et neid sünniks rohkem?

Veel üks kaunis erand. Rootsis Eestit esindanud Jaak Jõerüüdi sõnad oma raamatust *Muutlik*, (Tuum, 2010, lk 188): „Normaalses riigis peaks valitsus ja parlament ALATI sõnastama riigi eesmärgid, lühemad ja pikemad. (...) MINA ütlen, et TÄNA peaks Eesti riigi peamine eesmärk olema rahva väljasuremise vältimine ja sellele tuleks allutada kõik tegevused. (...) Mõni teine kehtestaks mõne teise SUURE eesmärgi. Kehtestagu“. Neid Jõerüüdi sõnu tuleb hinnata. Ta on lahti seletanud demograaf Kalev Katuse juhtmõtte – **ühiskonna arengut tuleb käsitleda rahvastikukeskselt**.

III. Meetmed rahvastikukriisist ülesaamiseks.

Meenutame - kui Rootsis 1930ndate alguses elanike arv oluliselt langes, ilmusid välja mehed, keda hakati kutsuma alarmistideks, neist tuntuim on Gunnar Myrdal. Nemad veensid riigiisasid, et kohe on vaja ette võtta midagi kapitaalset. Tänu alarmistide õhutustööle suurendati lastetoetusi ja noortele peredele anti odavaid üürikortereid. Rootslased said uuesti jalad alla ja rahvas puhkes taas õitsele.

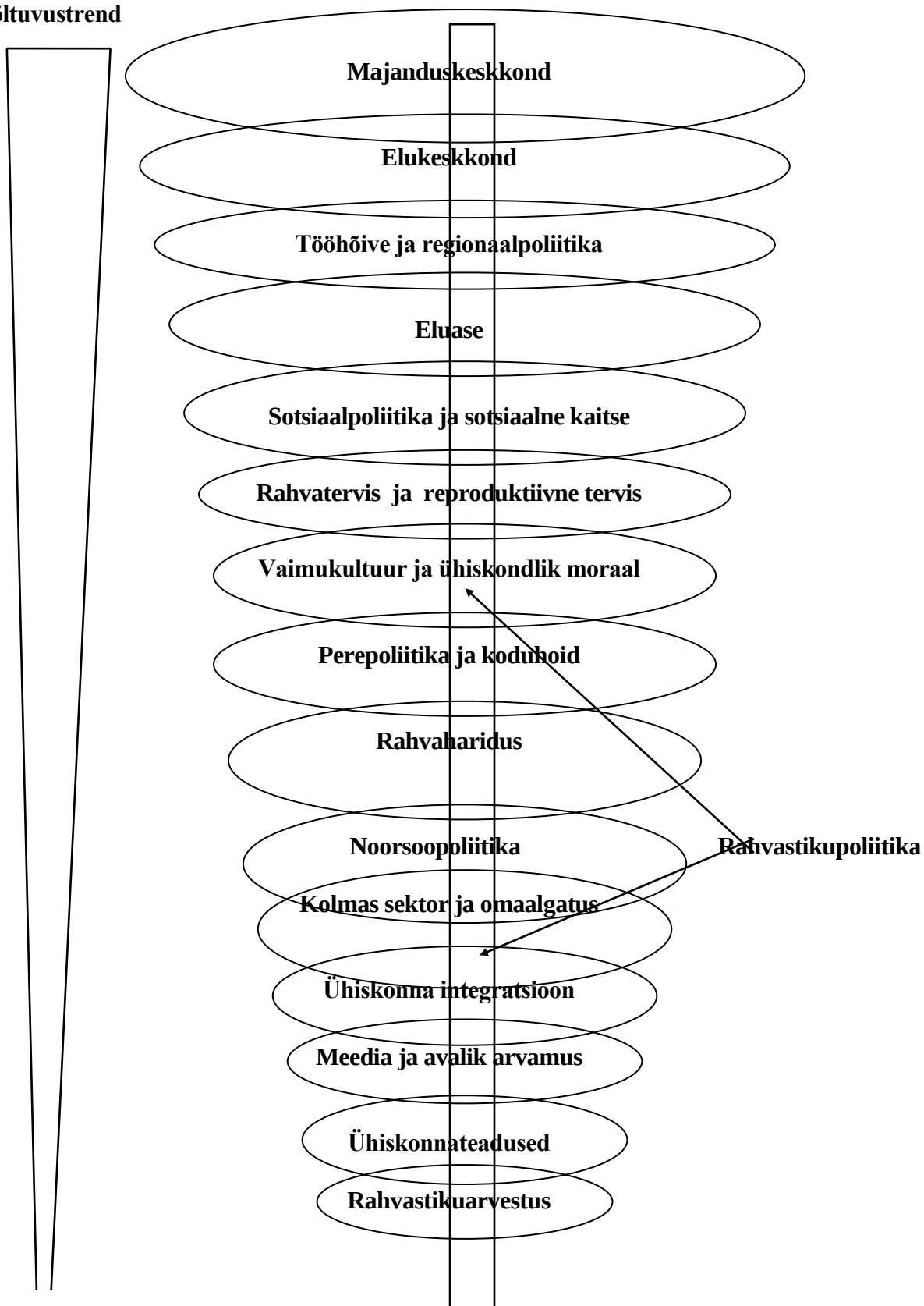
Esimese meetmete kompleksi kujundamiseks tuleb pöörduda rahva poole ja küsida tema käest, mida tuleks ette võtta. Seda tegime Eestluse Elujõu Kongressil 1999. aastal (selle korraldasime koos Robert Kreemiga), kus oli väljas suur kast - Eestluse elujõu ideepank. Kahjuks valitsusasutused nende laekunud ettepanekute suhtes huvi ei tundnud. Hulk ettepanekuid laekus, kui 1998. aastal pöördusime koos Valitsusettekandegga ministeeriumide, ametite, ülikoolide jt poole arvamuste ja ettepanekute saamiseks. Need on kõik kirja pandud ja saadaval minu netiraamatus „Eesti rahvastiku tervis XXI sajandi künnisel“.

Sellesuvises märgukirjas peaministrile meenutasime neid meetmeid, mida Eestis on rahvastikukriisi vastu rakendatud: vanemahüvitis, lastetoetused, vajaduspõhised lastetoetused, maksusoodustused kahe lapse puhul, isapuhkus, vanemapension jt. Kahjuks pole need osutunud küllaldaseks sündimuse viimisel taastetasandile – puudu on neljandik sündi. Puuduvad institutsioonid, kes tegeleks rahvastikutaaste probleematikaga igapäevaselt. Meenutasime kunagise peaministri Kaarel Eenpalu sõnu: iga seaduse väljatöötamisel tuleb pearõhk panna sellele, et seadused ei takistaks, vaid soodustaks rahva arvulist kasvu

Soovitasime mõningad **ettepanekuid**, mis on küll seadusandja pädevuses, aga ka Valitsuse käeulatuses: Riigikogu rahvastikukomisjoni moodustamine; rahvastikuseminari käivitamine Riigikogu liikmetele ja nõunikele; rahvastikuministri portfelli taastamine; olulise tähtsusega riiklike küsimuste aruteludele sätestada teadulikul alusel ettevalmistus ja otsustamiskohustus; märgukirjale ja selgitustaotlusele vastamise seadust täiendada **sisulise** vastuse nõudega.

Tuntud ühiskonnateadlane Ülo Vooglaid kirjutab, et rahvastikutaaste kui probleemi tekke, püsimise ja süvenemise põhjustest aru saamiseks on vaja usaldatavat teavet elanikkonna stratifikatsiooni, orientatsiooni, motivatsiooni, teadliku aktiivsuse, isiksusliku valmiduse, ühiskonna- ja kultuuriseose jms kohta. Asjad on keerulised ja seda väljendab ka 15 aasta tagasi koostatud rahvastikupoliitika kontseptuaalne mudel (joonis 4). Sellest selgub, miks üksikmeetmed ei toimi. Mudeli järgimine annab meile teise kompleksi meetmeid.

Sõltuvustrend

Joonis 4. Rahvastiku demograafilise käitumise hulgisõltuvus ja sellele vastav rahvastikupoliitika kontseptuaalne mudel, 1999

Rahvastikupoliitika ei saa olla midagi iseseisvat teiste valdkondade poliitikate kõrval, vaid ta läbib neid ja osaliselt kattub nendega. Veel lisan, et paljudel valdkondadel on sündimuskäitumise osas vetoõigus. Kui tervis ei luba sünnitada, siis ei sünnita. Kui ei ole kohta, kus elada, siis ei muretseta lapsi jne. Seda mudelit tunnustati Riigikogu liikmete, maavanemate ja ühenduse Eesti Elujõud Põltsamaa ühisnõupidamisel 9. oktoobril 1999. Riigikogu kultuurikomisjoni esimees hr Mart Meri väljendas seda tunnustust tookord sõnadega: *See skeem peaks olema kogu aeg silme ees igal riigiametnikul.*

Erinevad valdkonnad juurdelisatud skeemil ei ole üksteisest eraldatud, vaid kattuvad omavahel nagu seda näeme elus endaski. Ühed valdkonnad skeemil on rahvastiku demograafilise käitumise seisukohast ilmselt tähtsamad kui teised. Ühe asutuse seminaridel ja rühmatöös koostatud pingerida üksikute valdkondade tähtsusest ei ole muidugi absoluutne, kuigi põhipositsioonides on kokkulangevus Tallinna Ülikoolis läbi viidud küsitlusega üsna hea. Eri töörühmad ei ole seni pidanud vajalikuks neist 15-st valdkonnast ühtki välja jätta. Pigem on vaja valdkondi veel juurde tuua.

Mida oleks vaja edasi teha? **Formuleerida rahvastikupoliitika** asjatundjatest koosnevate ajutrustide abil. Selleks oleks vaja läbi vaielda kirjeldatud valdkondade 2 - 4 olulisemat ülesannet – kas need aitavad kaasa, on neutraalsed või takistavad sündimuse suurendamist. Paraku ei ole minu teada keegi seda teinud. Riigiametnikud on hõivatud igapäevatööga ja riiklikku institutsiooni, kelle kohustuseks oleks niisuguste otsingutega tegeleda, ei ole.

Kolmanda meetmete kompleksi saab kujundada metodoloogiliste printsiipide alusel, mis on toodud minu Riias peetud ettekandes: näiteks, ühiskonna arengut tuleb käsitleda rahvastikukeskselt (Kalev Katus) ja selle printsiibi rakendus Jõerüüdi järgi: „MINA ütlen, et TÄNA peaks Eesti riigi peamine eesmärk olema rahva väljasuremise vältimine ja sellele tuleks allutada kõik tegevused. Teine näide: vajalik on rakendada kompetentsuse põhimõtet. Lahtiseletatult on see Ülo Vooglaiu järgi: „Rahuldavaks saavad kujuneda vaid süsteemsed käsitused. Ükski meede ei saa olla nii tugeva toimega, et tagaks rahuldava oleku; süsteemi iga olulise osa, elemendi või alaosüsteemi puudumine (väga nõrk tase) võib muuta mõttetuks kõigi teiste tegurite tähenduse“. Ja nõnda on võimalik lahti seletada ka teised printsiibid.

Nende kolme meetmekompleksi käivitamine seisab riiklike institutsioonide puudumise taga, aga ka küllap valitsusepoolse tahte puudumise taga. Kahjuks läks kehtiva ülikooliseaduse koostamisel Riigikogus kaduma põhimõttelise tähtsusega 1937.aasta seadussäte: *Ülikoolide*

ülesandeks on edendada üldist ja eriti Eesti maad ja rahvast käsitletavat teadust.
Toompea Haridusseminari pingutused seda taastada ei ole kandnud vilja.

Tahaksin rääkida teile veel Toompea Haridusseminari kolme ettepaneku saatusest, mis tegime kultuuriminister Urve Tiidusele ja mille avaldas Eesti Päevaleht Stockholmis 9. juuli lehes. Kordan neid lühidalt: ellu kutsuda riigi rahastusel oleva kultuurilehe Sirp **rahvastikuprotsesside rubriik**; teine ettepanek – rahvuse, keele ja kultuuri püsijäämise **seminar kultuuriministeeriumis** ja kolmas ettepanek – **Tartu rahu kultuuridiplomaatia keskuse** loomine. Hiljuti saime vastuse - kõik tagasi lükatud.

Oma ettekannet lõpetades kordan Lennart Meri sõnu 26 aasta tagant: eesti rahva hetkeseis on kriitiline, aga mitte pöördumatu, eeldusel, et valitsus seda küsimust prioriteetseks peab.

Dialogid Riigikogu liikmetega rahvastikukriisist

Jaak Uibu, Toompea Haridusseminar

Ettekanne „Rahvastikukriisi kujunemine Eestis, selle tunnustamine ja meetmed kriisist ülesaamiseks“ (avaldatud netilehes EWR ja Eesti Iseseisvuspartei netiportaalis) leidis mõistva vastuvõtu Eesti Teaduslikus Seltsis Rootsis Tartu Ülikooli aastapäeva aktusel 2. detsembril 2014. Läbirääkimistel leiti vajalikuks edastada selle tekst kompetentsetele institutsioonidele Eestis. Nii saadetigi see 7. detsembril Toompea Haridusseminarist digitaalselt Tartu Ülikoolile (koopia teistele avalik-õiguslikele ülikoolidele), kaheksa erakonna peakorteritesse ja kõigile Riigikogu liikmetele. Kaaskirjas RK liikmetele oli märgitud, et ettekannet soovitatakse kasutada Riigikogu valimistel. Asespiiker Jüri Ratas on ju rõhutanud, et rahvastikukriis varjutab meie saavutusi Euroopas ja kõigil erakondadel tuleb pakkuda Riigikogu valimisteks välja omapoolseid ettepanekuid selle lahendamiseks.

Möönsime, et seadusandlus, mis on Riigikogu enda tehtud, küll ei kohusta vastama märgukirjale, aga seda nõuab hea tava. Taeva tahtel või sündmuste kokkulangemisel, kümme päeva peale kirja saatmist Riigikogu juhatus ja fraktsioonide esindajad kiitsid heaks Riigikogu liikme hea tava. Kadri Simson selgitas, et lisaks ametivandele ja seadustele annab see lihtsad viited selle kohta, kuidas täita oma kohustusi väärilt. Önnis Uno Mereste nõudis aastaid tagasi tagajärjetult seadustelt lihtsust ja arusaadavust. Nüüd on Riigikogu ja selle töögrupi liikmed Kadri Simson, Barbi Pilvre, Kaia Iva, Valdo Randpere ja Kalle Laanet seadused ja ametivande sel viisil enda jaoks lihtsamaks teinud. Niisiis oli hea tava rõhutamise õigustatud. Palusime Riigikogu liikmetelt ettekande kohta seisukohavõtte.

Teeme saabunud kirjavastustest kokkuvõtte aastavahetuse seisuga. Täname neid, kes võtsid vaevaks vastata, aga kes ei reageerinud, neil palume tutvuda Riigikogu liikme hea tavaga ja sealt vastamiseks jõudu ammutada. See on öeldud ka hea tava töögrupi liikmele ja headele sõpradele Riigikogus, kellele siiski võrdse kohtlemise nimel ei saa järeleandmisi teha.

Esimesena vastas 7. detsembril Riigikogu liige Marianne Mikko, tänas ettekande eest. Palusin temalt siis seisukohta. Palusin veel ergutada oma sõnakaid kolleege. Seejärel saabus vaikus.

Teiseks vastas RK liige Mart Meri, tänas teema jonnaka tõstatamise eest. Madalat sündimust poliitikaga pöörata pole lihtne. Solidaarse vanemahüvitise töötasid välja just Mõõdukad, kuid 2003. aasta võimuletulnud valitsus muutis selle sissetulekupõhiseks.

Kolmandaks tuli vastus Igor Gräzinilt, kes kirjutas, et ettekandes esitatud tõed on ilmsed ja üldteada. Tunnustab rahvastikukriisi Eestis. Siiski ei vastanud ta ühelegi probleemile, mis ajendas temalt pärima vastust ettekandes esitatud viiele küsimusele. Igor Gräzin ei usu, et Riigikogul oleks rahvastikukriisi suhtes ühtne seisukoht. Teise küsimuse puhul ta tunnistas, et ei tea, kas rahvastikuprotsessid on juhitavad. Vastus kolmandale küsimusele kõlas

kurjakuulutavalt: „Mistahes rahvastiku-, finants-, jäätmekäitluse vms üldine korraldamine ei ole ühegi parlamendi ülesanne“. Neljandale küsimusele saime vastuse, et põhiseadus pole ülimuslik eraõigusliku meedia regulatsioonide suhtes. Vastus viiendale jäi ebaselgeks.

Igor Gräzini meilistiil oli kiirustav, ent ta siiski näitas valmidust vastata. Viimases meilis andis ta nõu: „Katsu näha Riigikogus asutust, kes TEEB SEADUSI. Ja ongi kõik. Ta ei juhi rahvast, ei näita eeskujut, ei ava uusi horisonte. Ta on riigi asutus, kus töötavad inimesed, kes teevad seadusi ja saavad selle eest palka“. Riigikogu tähtsuse sellisele ahistavalt argisele käsitlemisele vastandub Riigikogu eksliikme ja Toompea Haridusseminari asutajaliikme Ülo Vooglaidi palju ülevam nägemus: „Riigikogu peab looma ja hoidma RIIKI KUI TERVIKUT. (...) Riigikogus peab olema teadmisenägemusena fikseeritud, millised olud, milline olukord ja situatsioon riigis praegu ON ja milline OLI. Vajalik on ka ekspertide abil loodud kujutus lähema ja kaugema tuleviku kohta, st süsteemne arusaam meie lähema ja kaugema tuleviku kohta - milline PEAKS RIIK OLEMA meie unistustes. Sihitu jahmerdamine ja aruandlus õigusaktide ARVU alusel on, pehmelt öeldes, kohatu“.

Igor Gräzinile saatsime uuesti viis küsimust, seekord kommentaaridega, mille peale ta võttis aja maha. Küsimused pärinevad muutmatul kujul Riigikogu konverentsikeskuses 30.01.2013.a. peetud ettekandest *Eesti Vabariigi põhiseaduse mõte ja sätted ning süvenev rahvastikukriis*. Ettekanne on leitav Riigikogu dokumendiregistris päringuga <Toompea Haridusseminar>, registreeritud 05.03.2013. Arutatud, otsustatud või sisuliselt vastatud ei ole.

1. Rahvastikukriisi süvenemine näitab, et senised abinõud tema peatamiseks pole olnud piisavad. Sellekohaseid selgeid seisukohavõtte pole kahjuks teada nende institutsioonide poolt, kellele on pandud põhiseaduse järelvalve. Kohustuste ja ebakohtade rohkuse puhul on varju jäänud Eesti Vabariigi põhieesmärgi täitmine: tagada eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade. Kas seda on palju tahetud globaliseerimisajastul? Kus on selle maksiimi juured? Need ulatuvad valgustusajastusse, millele viitab auväärne Max Jakobson: *Herder oli kultuurinatsionalist, kes väitis, et igal keelel ja kultuuril on omaette väärtus. See kehtib ka täna*. Rahvuse säilimise idee kannab rahvuslik-herderlikku mõtteviisi ja teiste rahvast jaoks tasakaalustab seda preambulis kantaanlik-vabariiklik mõtteviis – vabadus, õiglus, õigus. Euroopa mõlemad vaimusuured on jätnud oma jälje Eesti põhiseadusesse. Paraku Riigikogu komisjonide kirjavastustes vastatakse rahvastikukriisi märgukirjadele kas “võetud teatavaks” või rõhutakse, et komisjonid või täiskogu on neid asju juba arutanud. Seni ei ole teada juhust, kus märgukirja põhjal oleks midagi alustatud või muudetud. **Vajame rahvastikukriisi kohta Riigikogu seisukohta.**

2. Rahvastikuteaduses kohtame sageli seisukohta, et rahvastikuprotsessid on jäigad ja mittejuhitavad. Näiteks Reutersi blogis leiame professionaalse ülevaate pealkirjaga “Demograafia kui saatust”. Meie põhiseaduse preambul on teist meelt – tema fraas rahvuse säilimisest eeldab rahvastikuprotsesside juhitavust. Võtmeprintsipi annab Ülo Vooglaid: Esiteks: *Ürgsete sidemete (inimese side maaga, merega, tööga, koduga) katkemine võib viia ka teiste oluliste sidemete lõhkumisele*. Teiseks: *Ühiskondlike protsesside teatava juhitavuse põhimõte*. **Mis on Riigikogu seisukoht? Kui rahvastikuprotsessid on juhitavad, siis vajavad nad tarka ja tulemuslikku sekkumist.**

3. Eesti Vabariigi põhiülesanne – rahvuse säilimine – on tänaseks täidetud mitterahuldavalt. Kui EV põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne aastast 1998 kinnitab, et riiklike eesmärkide ja ülesannete täitmine on eelkõige adresseeritud seadusandjale, siis initsiatiiv rahvastikukriisist ülesaamiseks peaks tulenema eeskätt Riigikogust. Tsiteerime veel nimetatud lõpparuannet: *Tegemist on seadusandja kohustusega kujundada välja ja sisustada efektiivsed vahendid vastavate eesmärkide saavutamiseks. Kas rahvastikukriisi leevendamise üldise korralduse kavandamine on eeskätt Riigikogu ülesanne?*

4. Põhiseaduse preambulil on juriidiline kaal ja normatiivne iseloom. Selles määratletud ülesanded ja nende täitmise järelvalve korraldus on adresseeritud eelkõige seadusandjale. Põhiseadust käsitletakse kui üldkehtivat seadusakti, kuid osa asjatundjad ei tunnista seda üldkehtivust või leiavad, et see ei laiene, näiteks eraõiguslikule meediale ja kirjutavale ajakirjanikule. Mis on õige? Pöördusime Õiguskantsleri poole seoses ajaleht Postimees toimetuse keeldumisega avaldada kaastöö demograafilise kriisi tekkimisest Eestis üheksakümnendatel aastatel. Palusime õiguskantsleri seisukohta – kas Postimehe toimetuse tegevus avaldamisest keeldumisel ja selles sisalduva info blokeerimisel vastab EV põhiseaduse sätetele ja vaimule (termini valikul tuginesin Riigikohtu esimehe sõnapruugile). Meile vastati, et selles pöördumises “ei nähtu asjaolusid, mida õiguskantsler saaks vastavalt oma pädevusele lahendada”. Seejärel pöördusime Põhiseadusliku Assamblee liikmete poole kahe küsimusega. Esiteks, sama küsimus, mis õiguskantslerile – kas Postimehe toimetuse tegevus vastab EV põhiseaduse sätetele ja vaimule? Teiseks - kas põhiseaduses on midagi olulist puudu või õiguskantsleril näib puuduvat piisav tahe ja oskus põhiseadust rakendada rahvuse säilimise nimel? PA kaheksast vastanud liikmest arvasid kuus, et Postimehe tegevus vastab ja kaks arvasid, et ei vasta põhiseaduse sätetele ja vaimule. Üks vastas, et põhiseadusel pole midagi puudu ja teine leidis, et rahvaalgatus on põhiseaduses täiesti puudu. Pooled leidsid, et õiguskantsleril pole õigust sekkuda eraõigusliku ajalehe tegevusse. Juhiti tähelepanu, et preambulist otsitakse enamasti, kui sinna on kirja pandud. Aga Eesti rahvuse säilimine on seal kirjas, olgugi et sattus preambulis pooljuhulikul. See juhtus põhiseaduse koostamise viimases lõpus, kui Kaido Kama tegi Assambleele teatavaks Võrumaa metsavenna ja Eesti Kongressi liikme Alfred Käärmani ettepaneku. See raiutigi põhiseadusse. Aga määramatus kestab. **Mis on Riigikogu seisukoht – kas põhiseadus on ülimuslik eraõigusliku meedia regulatsioonide suhtes või mitte?**

5. Kevadel 2012 teatas Riigikogu sotsiaalkomisjoni esimees Margus Tsahkna, et kogu seadusandlus tuleks demograafia seisukohast üle vaadata. Seda eesmärki aitaks teenida Toompea Haridusseminari pöördumiskirjas Riigikogu komisjonidele ja fraktsioonidele tehtud ettepanek - Õiguskantsleri ettekanne Riigikogule teemal "Demograafiline kriis Eestis kui väljakutse seadusandlusele ja rahvastikupoliitikale". Ettepanek taotleda õiguskantslerilt üldnimetatud ettekannet ei ole seni leidnud toetust Riigikogu põhiseadus-, sotsiaal- ja kultuurikomisjonide poolt. Siiski edusooov laekus kultuuriministrilt Rein Langilt ja EV President oma vastuses jagas meie muret riigi ja rahva kestvuse ning elujõu pärast. Riigikogu komisjonide kirjavastustes teatatakse, et õiguskantsler on oma tegevuses sõltumatu ametiisik. Õiguskantsleri seaduse paragrahv 1 lg 2 sätestab: "Õiguskantsler analüüsib (...) riigiasutuste töö kohta talle tehtud ettepanekuid ja esitab vajadusel korral Riigikogule ettekande". Niisiis pole õiguskantsler immuunne ühtigi ettepanekute suhtes, kui Riigikogu vaid pöörduks. Pealegi - kui õiguskantsleril on otsene kohustust teostada põhiseaduslikku järelvalvet, kuidas on siis mõeldav, et tal pole kohustust teostada järelvalvet EV põhiülesande täitmise üle?! **Niisiis - kas toetatakse seda ettepanekut - õiguskantslerilt ettekanne paluda? Midagi muud?**

Dialoog Igor Gräziniga tõstis kõvasti kokkuvõtte mahtu ja see oletatavasti ei olegi veel lõppenud. Toompea Haridusseminari viis küsimust peaksid puudutama ka ülejäänuid Riigikogust, juhatuses rääkimata.

Neljandaks vastajaks oli Peeter Võsa, kes pidas teemat ülioluliseks. Oma arvamuse lubas ta veel kujundada.

Viiendana reageeris Jaak Allik, kes esitas SDE valimisprogrammis olnud ja kavandatavaid rahvastikupoliitika üksikmeetmeid, sealhulgas ka rahvastikuministri ametikoha taastamist. Vastuskirjas temale palusin programmitoimkonnas arutada ja vastata Toompea Haridusseminari viie põhimõttelise tähtsusega küsimust. Kahetsen, et temasugusele kogenud poliitikule ei esitanud küsimusi koos kommentaaridega. Aga siit ülevaatest leiab ta kõik need nagunii.

Kuues vastaja oli sõbralik ja sõnakas Viktor Vassiljev. Kiitis ideed kasutada ettekannet valismaterjalina. Sedamoodi saadakse asjast aru ka Toompea Haridusseminaris. See on praegu piisav põhjus, et vähemalt diagonaalis ettekanne üle vaadata, hea seegi, nii tasapisi hakatakse ehk mõtet omaks võtma.

Seitsmendaks hea tuttav ETV päevilt Marika Tuus-Laul. Täna saadetud ettekande eest.

Lõpetuseks saab nentida, et Riigikogus töötab ikkagi seitse vastamissuutlikku RK liiget, kellega on oletatavasti võimalik dialoogi pidada põhiseadusega määratud riigi põhiülesandest. Millega õigustavad ülejäänud 94 oma vastamisvõimetust? Riigikogu liikme ametivanne, seadused ja hea tava ei kaitse neid. Ei saa ju tekkida dialoogi, kui teine pool vaikib ja vaikib, oodates kuni küsija väsib või tüdineb. Käesoleval aastal täitub 20 aastat selle kirja saatja omaalgatuslikust tegevusest Riigikogu informeerimisel rahva tervise seisundist. Tervishoiu aseministrina oli mul selge tervise ja rahvatervise tähtsus. Nagu Schopenhauer ütles: „Tervis ei ole küll kõik, kuid ilma terviseta on kõik muu mõttetu.” Kahjuks Riigikogu on muutunud minu kogemusel lahjemaks ja kaugenenud oma rahvast.

Märkus: Antud dialoogid on jätkuks haridus- ja võimuinstitutsioonide oskuspädevuse testimise uuringule, mida alustati Toompea Haridusseminaris aastal 2008. Fondidest uuringut toetatud ei ole. Ühel päeval selgus, et oskuspädevuse pilootuuringus esile toodud küsimuste ja ettepanekute esitamise meetod pole sugugi uus, vaid seda kasutas 25 aastat tagasi kuulsal Xanthippe abikaasa, ämmaemand Phainarete ja kiviraidur Sophroniskose poeg Sokrates. Tema tegeles õilsas Ateena linnas sellega, et “katsus järele” inimesi ja ajas neid segadusse sellega, et avastas nende võhikluse asjus, milles nad ise pidasid end kompetentseks. Niisugune võte on nüüdseks saanud sokraatilise meetodi nimetuse. Polegi üllatav, et sedaviisi Sokrates teenis ära paljude meelepaha ja on teada, kuidas see kõik lõppes. Kuidas lõpeb Toompea Haridusseminari tegevus, pole veel teada.

Rahulikku ja kaunist uut aastat kõigile! Soovib Jaak Uibu, Toompea Haridusseminar
jaak.uibu@mail.ee

01.01. AD 2015

Dialogid Riigikogu liikmetega rahvastikukriisist

Teine kiri

Jaak Aibu, Toompea Haridusseminar

Oleme saanud Riigikogu liikmeilt vastuskirju, mis meie tuju ja enesetunnet oluliselt tõstavad. Ühtlasi ka ajendavad dialooge jätkama nendega, kes oma küünalt vaka all hoiavad. Või ei tihka vastata, sest ei tea ju, kuhu on ämber valmis seatud. Mittevastajad moodustavad Riigikogu absoluutse enamuse.

Dialoogi algust tähistas mitme soodsa asjaolu kokkulangemine: esiteks, rahvastikukriisi käsitleva ettekande aprobeerimine Eesti Teadusseltsi poolt Rootsis, teiseks, kümme päeva peale kirja saatmist Riigikogu juhatus ja fraktsioonide esindajad kiitsid heaks Riigikogu liikme hea tava ja kolmandaks, Riigikogu valimised 2015.aasta märtsis. Niisugust soodsat hetke niipea (või üldse?) ei tule. Soodus sellest aspektist, et Riigikogu liikmed täie tõsidusega suhtusid rahvastikukriisi temaatikasse. Et täis tõsidus ei tule kergelt, seda kinnitab kurb kogemus käesolevate dialoogidega.

Loomulikult rõõmustame, et Riigikogu esimees Eiki Nestor leidis aja vastamiseks. Temalt nagu teistelki palusime seisukohavõtte ettekande kohta. Rõõm oli üürrike, sest ta vastas: *Kahjuks pean tagasi lükkama Teie palve ettekannet kommenteerida. Põhiseaduse § 38 alusel on teadus ja kunst ning nende õpetused vabad. Seetõttu oleks mul ametiisikuna kohatu sekkuda akadeemilisse debatti ja seda mõjutada.*

Kas rahvastikukriis on vaid akadeemilise debati teema? Juba poolteist aastat tagasi Kodurahufoorumil küsisin: „Kui kahekümne aastaga on Eesti kaotanud kuuendiku oma rahvastikust ja täna soovib kolmandik Eestist lahkuda ja kui see ei ole rahvastikukriis, siis kui suur peab olema rahvastikukadu rahvastikukriisi tuvastamiseks ja tõhusate vastumeetmete rakendamiseks!? Siin kumab vastu **seadusandlik tegematajätmine**.“ Meenutame: Riigikohus oma vastustes Euroopa Konstitutsioonikohtute küsimustikule määratles seadusandlikku tegematajätmist kui olukorda, kus seaduses ei leidu reeglit seesuguse situatsiooni lahendamiseks, mille õiguslik reguleerimine on põhiseaduslikult nõutav. Ja rahvuse säilimine seda on!

Eesti Vabariigi põhiseaduse juriidilise komisjoni lõpparuanne (1998) aitab meid riigi ühe põhiülesande meeldetuletamisel Riigikogu liikmetele – see tuleneb otse PS preambulast - rahvuse, keele ja kultuuri püsijäämine. Tsiteerin lõpparuande Preambula osa: *Preambula peamine juriidiline tähendus seisneb selles, et ta sõnastab need üldised sihtjooned, mis on aluseks põhiseaduse teiste normide ning põhiseadusest alamalseisva õiguse tõlgendamisel. Kogu põhiseadust tuleb vaadelda preambulas sätestatud printsiipide valgusel (...) Eesti Vabariigi põhiseaduse preambula sisaldab riigivõimu alustalade kõrval ka viidet riigi*

põhieesmärkidele ja põhiülesannetele (...) Riiklike eesmärkide ja ülesannete täitmine on eelkõige adresseeritud seadusandjale. Niisiis julgustuseks Eiki Nestorile - Põhiseaduse paragrahv 38 on allutatud preambulale. Pealegi, § 54 sätestab, et Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Kui palju peab rahvaarv langema, et iseseisvus veel säiliks? Kas riik ilma rahvata?

Keda veel peaks julgustama rahvastikukriisi suhtes seisukohta võtma? Kahtlemata neid, kes kavandavad Riigikogu valimistel oma tagasivalimist. Niisiis neid, kes lubavad demokraatiat, kaasamist, avaliku arvamuse arvestamist ja mistahes, et aga hääli saaks. Esinumbrid – Kristen Michal, Arto Aas, Barbi Pilvre, Rainer Vakra, Urmas Reinsalu, Laine Randjärv, Kalle Laanet, Neeme Suur, Valdo Randpere... Nende hulgas on ka Riigikogu liikme hea tava töögrupi liikmed - Barbi Pilvre, Valdo Randpere ja Kalle Laanet. Kas rahvast peaks hoiatama, et tegemist on vähese kirjaoskuse ja vastamisvõimega isikutega? Kordan esimesest dialoogide kirjast: *Ei saa ju tekkida dialoogi, kui teine pool vaikib ja vaikib, oodates kuni küsija väsib või tüdineb.*

Kalle Laaneti ja Rainer Vakraga istusime paar aastat tagasi koos, peale pereheitmist ja kavandasime rahvastikupoliitka alal suuri plaane. Kuhu need jäid? Kristen Michal suhtus juba kümme aastat tagasi asetleidnud jutuaajamisel üleolekuga rahvastikuprobleemidesse ja tänagi lubab ta tagasi vaatamata kihutada ikka edasi, kas või tükid taga. Neeme Suurt huvitab palju rohkem kooseluseadus kui rahva kestmine, siin me ei näe temal seadusandlikke algatusi, kirjale ei ole vastanud. Laine Randjärv on tubli ja sõnakas ja laulda oskav inimene igast kandist, ei tea, miks meie küsimus teda keeletuks võttis. Barbi Pilvre infotunnis sõna ei ole võtnud, kirjalikke küsimusi esitanud ei ole, annab enda tutvustamisel teada, et kuulub OSCE Parlamentaarse Assamblee delegatsiooni, aga klikkides selgub, et koosseisus ei ole. Niisiis Barbil peaks aega olema vastata, aga ei – vastust ei tule.

Riigikogu endisele liikmele Jevgeni Ossinovskile sai ka ettekanne rahvastikukriisist saadetud. Vastas oma nõuniku kaudu: *Minister luges huviga Teie saadetud analüüsi ja nõustub, et rahvastikukriis on Eesti ühiskonnas äärmiselt terav probleem. Ta palus kinnitada, et võtab Teie ettepanekuid oma töös arvesse.* Kas täitevvõim läheb rahvastikukriisi tunnustamisega ees ja Riigikogu seadusliku tegematajätmisega sõrgib sabas?

Heade soovidega,

Jaak Uibu

jaak.uibu@mail.ee

Toompea Haridusseminar

15. jaanuar 2015

Lp Riigikogu põhiseaduskomisjoni esimees Rait Maruste

riigikogu@riigikogu.ee

Dialogid Riigikogu liikmetega rahvastikukriisist

Kolmas kiri

Jaak Uibu, Toompea Haridusseminar

Lugesin Oxfordi teadlaste uuringute viimastest tulemustest, et aju prefrontaalses osas, näo poolt vaadates kulmude taga, asuvad väikesed ümmargused moodustised, milliste funktsioon seostub südametunnistusega – võimega vahet teha hea ja halva vahel. Ilmselt on sel avastusel suur tulevik - osutub võimalikuks ammu enne valimisi kindlaks teha südametunnistuse olemasolu ja seega ennetada vääritute sattumine esinduskogusse. Seni, kuni avanevad sellised perspektiivid peame läbi ajama südametunnistuse uurimisel käepäraste vahenditega – märgukirjade saatmisega.

Olemegi seda Toompea Haridusseminaris teinud – 7.detsembril 2014 saatsime kõikidele Riigikogu liikmetele Stockholmis peetud ettekande rahvastikukriisi kujunemisest Eestis ja palusime igalt ühelt seisukohavõtte ettekande kohta. Aastavahetuseks laekunud vastustest tegime ülevaate, mille edastasime Teile 1. jaanuaril 2015 - „Dialogid Riigikogu liikmetega rahvastikukriisist“. See kiri oli meeldetuletuseks vastuskirjade ootusele.

Teisel jaanuaril tuli soovitud kiri Kalev Kallemetsalt: *Vastan teile, et olin Reformierakonnas üks aktiivsemaid nõudjaid kuu tagasi, et meie sotsiaalprogrammis oleks esikohal sündivus ning nüüd on meie üks peamisi valimislubadusi 300 eur lapsetoetust alates 3ndale ja enamale lapsele. See maksab riigieelarvele hinnanguliselt 70 mln eur aastas, kuid on vajalik isegi kui raha otse last ei osta. Pooldan ka elatisraha mittemaksvate meeste kindlamat karistamist nii juhilubade äravõtmise kui muude riigi poolt antavate õiguste piiramisega. Aitäh, Kalev Kallemets! Oleks vaid Teiesuguseid õigeid ja julgeid inimesi Teie erakonnas rohkem! Vastasid korrektselt Kalev Kotkas ja Kalvi Kõva. Samas ei mõista, mida ootab endine tubli Saare vallavanem Jüri Morozov, kellega ometi on mul kui endisel Saare jaoskonnaarstil hingesugulus.*

Peale pöördumise „Dialogid Riigikogu liikmetega rahvastikukriisist, teine kiri“, 15. jaanuarist 2015 saatmist vastas asespiiker Jüri Ratas: *Eesti rahvaarvu drastiline vähenemine on loomulikult riiklik probleem ning nõustun ka ettepanekuga rahvastikuministri portfelli taastamise osas. Tõsiselt kaaluda tuleks ühtlasi Riigikogusse rahvastikukomisjoni lisamist või vähemalt sellesisulise töörühma moodustamist järgmises parlamendi koosseisus. Riigikogu ja Vabariigi Valitsuse kohustus on rahvastikukriisi äärmiselt tõsiselt suhtuda. Mis puudutab olulise tähtsusega riiklike küsimuste arutelusid, siis kahjuks piirduvad need täna ainult kõnede pidamisega ning siduvaid otsuseid vastu ei võeta. See on samuti kohaks, mis võiks olla teisiti.*

Niisiis on Riigikogu kõikidele liikmetele poolteist kuud tagasi saadetud ettekanne „Rahvastikukriisi kujunemine Eestis, selle tunnustamine ja meetmed kriisist ülesaamiseks“ palvega seisukoha võtmiseks. Meeldetuletused läksid välja 1. jaanuaril ja 15. jaanuaril ja nüüd on kolmas. Vastatud on meile pooleteise kuu vältel kaheteistkümne Riigikogu liikme poolt, sellestki osa pole väga arvestatav. Vaevalt on lootust, et Riigikogu absoluutne enamus enam märkimisväärselt reageerib. Tähelepanu on valimistele ja tagasivalimisele, rahvastiku jaoks pole ei tahtmist ega aega. Asjaolusid arvestades vähendame küsimuse mahtu ja konkretiseerime seda, paludes Teil, hr Rait Maruste, anda ühe lausega selge seisukoht, kas Eesti on rahvastikukriisis - Eesti rahvastik on jõudnud pöördepunkti, kus erakordne olukord nõuab erakordseid meetmeid ja lihtsalt edasi-edasi ei tööta rahva püsijäämisel. Palume vastamispalve edastada ka teistele RK põhiseaduskomisjoni liikmetele, kes pole veel jõudnud head tava järgida ja küsijale vastata. Minu tänu vastamise eest edastada Kalev Kotkasele

Teie vastust ootama jäädes,

Jaak Uibu

jaak.uibu@mail.ee

Toompea Haridusseminar

22. jaanuar 2015

Eesti Vabariigi põhiseadus ja rahvastikukriis

Ettekanne Eesti Üürnike Liidu konverentsil Salme Kultuurikeskuses 4. veebruaril 2015

Jaak Uibu, D.Sc., Toompea Haridusseminar

Eesti Vabariigi põhiseadus, mis võeti vastu 1992. aastal rahvahääletusel sätestab preambulis **EV põhieesmärgi** – tagada eesti rahvuse ja kultuuri säilimine. Seda sätet varasemates põhiseadustes ei olnud. Fraas lisati teksti Põhiseaduse Assambleel rahvaalgatuse korras töö lõppjärgus. See oli Võrumaa metsavenna ja Eesti Kongressi liikme Alfred Käärmani ettepanek. Tuleb vaid imetleda Käärmani geniaalsust, kes metsakohina saatel ja tagaotsitava staatuses sõnastas Eesti riigi eesmärgi – Eesti riigi mõtte. Aga tema oma olukorras tundis ka kõige rohkem puudust kaotsiläinud riigist.

EV Põhiseaduse preambul fikseerib püsiva iseloomuga ülesanded ehk **põhiülesanded**, mida Eesti riik on kohustatud täitma. Riigi esmane ülesanne on sisemise ja välise rahu ning julgeoleku kaitsmine; teine on rajada riik, mis tagab ühiskondliku edu ja üldise kasu. Kolmas preambulis fikseeritud põhiülesanne on, et Eesti riik peab tagama eesti rahva ja kultuuri säilimise läbi aegade. Rahvastikuteaduses kohtame sageli seisukohta, et rahvastiku- protsessid on jäigad ja mittejuhitavad. Näiteks Reutersi blogis leiame professionaalse ülevaate pealkirjaga “Demograafia kui saatus”. Meie põhiseaduse preambul on teist meelt – tema fraas rahvuse säilimisest eeldab rahvastikuprotsesside juhitavust.

EV põhieesmärgi ja põhiülesannete määratlemisel kasutan allikatena Põhiseaduse Assamblee stenogramme, EV Põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni lõpparuannet aastast 1998 ja Põhiseaduse kommenteeritud väljaannet 2012. aastast. Rääkides demograafilistest andmetest kasutan Statistikaameti poolt avaldatud andmestikku.

EV põhieesmärk ja põhiülesanne: tagada eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade. Kas seda on palju tahetud globaliseerimisajastul? Kus on selle maksiimi juured? Need ulatuvad valgustusajastusse, millele viitab Eesti ja Lennart Meri suur sõber Max Jakobson: *Herder oli kultuurinatsionalist, kes väitis, et igal keelel ja kultuuril on omaette väärtus. See kehtib ka täna.* Rahvuse säilimise idee kannab rahvuslik-herderlikku mõtteviisi ja teiste rahvust jaoks

tasakaalustab seda preambulis kantiaanlik-vabariiklik mõtteviis – vabadus, õiglus, õigus. Euroopa mõlemad vaimusuurused on jätnud oma jälje Eesti põhiseadusesse.

Mõistagi on demograafilise olukorra stabiliseerimine erakordselt raske ülesanne, milleks on riigi poolt vaja tagada vastavad tingimused ja keskkond. Kellele on pandud juhtiv roll ja vastutus? Sellele annab vastuse EV Põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjoni lõpparuanne: *riiklike eesmärkide ja ülesannete täitmine on adresseeritud eelkõige seadusandjale* – niisiis Riigikogule.

Kuidas on täidetud Eesti Vabariigi põhiülesanne? Rahvastikusündmused Eestis ja maailmas käivad oma rada ega hooli nähtavasti seadusandlusest. Küll on meil õigus küsida, kuidas on täidetud Eesti rahvuse säilimine kui riigi põhieesmärk ja püsiva iseloomuga ülesanne? Ja õigus on küsida, miks me ei kohta valitsusasutustes selle küsimuse sõnaselget püstitamist? Rahvastikustatistika andmestik, depopulatsioon ja rahvastikukriisi ilmingud kinnitavad, et hoolimata hiilgavatest saavutustest paljudel rinnetel on Eesti Vabariigi põhiseaduses fikseeritud **põhiülesanne mitterahuldavalt täidetud**. Seda näitas juba jooksev rahvastikustatistika, aga eriti rahvaloenduste andmed.

Kui taasiseseisvumisel oli Eesti rahvaarv 1,56 miljonit, siis Statistikaameti andmeil 1. jaanuaril 2015 oli see 1,31 miljonit. Rahvastikukadu 250 tuhat inimest. Taastatud omariikluse vältel on Eesti kaotanud peaaegu viiendiku oma rahvast – 17%. Positiivse näitajana on keskmine eluiga nii meestel kui naistel pikenenud ümmarguselt 7 aasta võrra, kuid see osutab ka rahvastiku vananemisele ja reproduktiivses eas olevate inimeste hulga kahanemisele – rahva viljakusvõime alanemisele. Eestlaste arv 1991. aastal oli Statistikaameti andmeil 966 tuhat ja 2013 vaid 913 tuhat.

Ettekandjale on hästi teada need meetmed, mida Eestis on rahvastikukriisi vastu rakendatud: vanemahüvitis, lastetoetused, vajaduspõhised lastetoetused, maksusoodustused kahe lapse puhul, isapuhkus, vanemapension jt. Kahjuks pole need osutunud küllaldaseks sündimuse viimisel taastetasandile – kahe aastakümne jooksul on puudu neljandik sünde. Niisiis – palju on tehtud, aga palju on ka tegemata. Riigipoolselt puuduvad institutsioonid, kes tegeleks rahvastikutaaste probleematikaga igapäevaselt.

Kevadel 2013 teatas Riigikogu sotsiaalkomisjoni esimees **Margus Tsahkna, et kogu seadusandlus tuleks demograafia seisukohast üle vaadata**. Igati õigustatud ja hea mõte.

Siis me veel ei teadnud, et Tsahkna väljaõeldud sõnu isegi tõsiselt ei võta ja see on ainult rahvale rahustamiseks. Haarasime Tsahkna ettepanekust kinni. Riigikogu komisjonidelt ja fraktsioonidelt küsisime toetust õiguskantsleri sellekohasele ettekandele Riigikogus. Teadsime seda ettepanekut tehes, et õiguskantsleri meeskonnas on poolsada töötajat – jõudu kui palju! Põhiseaduskomisjoni esimees kirjutas vastu, et Riigikogu ei teosta õiguskantsleri tegevuse üle järelevalvet ega saa ka õiguskantslerile öelda, millele ta oma ettekannetes Riigikogule peaks keskenduma. Jälle alguses tagasi nagu lauamängus.

Kodurahufoorumi 4. oktoobril 2013 ettekandes esitasin mõningaid **ettepanekuid**, mis on seadusandja pädevuses: Riigikogu rahvastikukomisjoni moodustamine; rahvastikuseminari käivitamine Riigikogu liikmetele ja nõunikele; rahvastikuministri portfelli taastamine; olulise tähtsusega riiklike küsimuste aruteludele sätestada teadulikul alusel ettevalmistus ja otsustamiskohustus; märgukirjale ja selgitustaotlusele vastamise seadust täiendada sättega **sisulise** vastamise kohustusest. See kõik pole palju, aga seegi on vaja ära teha probleemi lahendamise heaks.

Palusin justiitsministeeriumil anda õiguslik hinnang Kodurahufoorumi ettekande *Eesti Vabariigi põhiseadus ja rahvastikukriis* järeldustele: *"Mis võib pika kirjavahetuse põhjal järeldada? Kahjuks seda, et põhiseaduse preambula kõlbab küll peokõnedeks, aga igapäevase tegevusjuhendina tal jõudu ei ole. Rahvastikukriisist ülesaamiseks vajaliku seadusloome puudumine on seadusandlik tegematajätmine Riigikogu poolt. Ühtlasi veendusime, et Riigikogu liikmete ametivandega võetud ustavus Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale ei kohusta neid rahvastikukriisi tunnustama ja sellest väljapääsu otsima. Olulise tähtsusega riiklike küsimuste arutelud selles valdkonnas on jäänud jututoaks".* Justiitsministeeriumi kirjas nr 10-4/13-9735-2 vastati, et sellane õiguslik hinnang ei ole kahjuks Justiitsministeeriumi ega justiitsministri ülesannete täitmise raames teostatav. **Aga kes siis vastab, kes annab hinnangu?** Jälle kodus tagasi nagu lauamängus.

Edasi pöördusime kirjaga Toompea Haridusseminari nimel peaminister Andrus Ansipi poole: *Teie olete Peaminister ja Eesti Reformierakonna esimees, kellel on enamus Riigikogus (...)* *Palun Teid rakendada abinõusid eesti rahva kestmiseks, mida nimetasin . Praegu on nende jaoks ülim aeg, sest reproduktiivses eas on veel kaheksakümnnendatel ilmavalgust näinud rohkearvuline põlvkond, kes tõenäoliselt andsidki vanemahüvitise arvele kirjutatud lisasünnid. Mis edasi, seda keerulisem on ülesannet täita kahekordselt vähenenud*

potentsiaalsete sünnitajate arvuga. Palun ärge lükake seda, mis on võimalik täna teha, tulevaste Valitsuste lauale. Neil see võib-olla ei õnnestugi enam!

Peaminister ei pidanud vajalikuks vastata omakäeliselt, seda tegi tema nõunik Kalev Kukk. Vastuskiri kujutas endast verbaalset ekvilibristikat demograafia valdkonnas neljal leheküljel, kuid meie ettepanekutest oli mööda mindud. Kalev Kukk kirjutas: *Isiklikult olen ma aga kaugel sellest, et nimetada Eesti rahvastiku arengus toimuvat kriisiks (...). Lapsed sünnivad, aga hiljem, milles pole midagi laiduväärset. Enamgi, arvestades keskmise eluea tõusu on see igati mõistlik. Selles mõttes pole Eesti veel demograafilises katastroofis, vaid pigem teatavas augus (usun, et ajutises), milles peegeldub nn teine demograafiline üleminek.*

Peaminister Andrus Ansip alustas 2005 ja rahvaarv oli sel ajal Statistikaameti andmebaasis 1 358 tuhat inimest. Ja nüüd andmed Statistikaametilt 1. jaanuari 2014 kohta – 1 315 tuhat inimest. Lahutamise järel saame tulemuseks, et Andrus Ansipi käe all vähenes Eesti elanikkond 43 tuhande inimese võrra, mis ümmarguselt teeb rahvastikukaoks 4800 inimest aastas. Me ei saa peaministrile kogu vastutust panna, aga me ei saa ka peaministrilt vastutust jäägitult võtta, nagu see kadu pole rääkimist väärt.

Peaminister Andrus Ansipi nõuniku poolt vastamata jäänud küsimused edastasime peaminister Taavi Rõivasele. Saime vastuse nõunik Janis Kukelt: *Vabariigi Valitsus tegeleb rahvastiku püsijäämise küsimustega peaaegu igapäevaselt. Võin kindlalt väita, et valitsuses tehakse otsused eesmärgiga, et meie rahvaarv kasvaks ning meie heaolu ja elukeskkond muutuks senisest veelgi paremaks ja turvalisemaks. Tänapäevane peaminister on oma valitsuskabineti moodustanud, kuhu ei kuulu Teie poolt soovitatud rahvastikuministri portfelli. Rahvastikuga seotud teemad on olulised, kuid need ülesanded on jagatud erinevate ministeeriumite vahel. Vastus on aupaklikum, kuid meie ettepanekute rakenduse suhtes ikka null. Aga rahva vaikne hääbumine jätkub.*

Viis aastat peale põhiseaduse kehtestamist ütles austatud ja hinnatud riigikontrolör Hindrek Meri: *seaduste täitmise üle kontroll kas puudub või on juhuslik. Seaduste olemasolust jääb väheseks, riigi tunnuseks on seaduste järgimine ja seda kõigi poolt... Õigusaktides püütakse vältida sõna vastutus. Riigikontroll on pidevalt pöördunud Riigikogu ja Valitsuse poole ettepanekutega kehtestada ametnike vastutus. Kõik on justkui nõus, aga midagi ei sünni. Vastutus hajub. Nii on see tänini. Mihkel Oviir rääkis ja praegune riigikontrolör Alar Karis räägib, aga midagi ei muutu. Vaatame nüüd põhja poole Soome põhiseadusele - Perustuslaki § 118 määrab ametis oleva ametniku kohustuse ja annab selgituse, et ametniku tehtud otsuste*

puhul **tekib ametnikul vastutus oma otsuste eest**. Nii oleks vaja üksnes sisse tuua see paragrahv Eesti Põhiseadusesse. Miks seda pole tehtud? Vastust teab vaid tuul.

Edastasin Eesti Teaduslikus Seltsis Rootsis peetud ettekande "Rahvastikukriisi kujunemine Eestis, selle tunnustamine ja meetmed kriisist ülesaamiseks", mis oli pühendatud Tartu Ülikooli aastapäevale, Tartu Ülikooli rektorile. Palusime teda kui Rahvusülikooli juhti anda ülevaade omapoolsetest täiendavatest meetmetest rahvastikukriisi ületamiseks. Tulemus - rahvusülikool vaikib, juba teist kuud. Niisamuti vaikib ja hoiab infot rahvastikukriisist kinni kogu Eesti meedia ja Rahvusringhääling.

Aga vastus küsimusele „Kas Eestis on rahvastikukriis“ jääb ikka ebaselgeks. Esitasin selle kirjalikult kaheksale ministrile, palusin selget seisukohta ja vaid haridusminister Jevgeni Ossinovski tunnistas seda. Ülejäänud keerutasid pikalt ja laialt, aga välja öelda ei julgenud, eitada ka ei saanud. Justiitsminister Andres Anvelt saatis ametliku kirja, et tema adresseeris vastamise sotsiaalministrile. Kummastav - valitsuse liige ei tunne rahvastikuprotsesse. Sellele kirjale oli kehtestatud juurdepääsupiirang 75 aastaks. Majandusminister Urve Palo, kes on endine rahvastikuminister, sai kirja ja jäi siiani mõttesse. Välisminister Keit Pentus-Rosimannus ei ole kuu aja möödudes veel vastanud, minu kiri siiski pika otsimise järel leiti õnneks üheksakorruselises majas üles.

Sama küsimus läks ka Riigikogu liikmetele. Esialgu palusin Stockholmis peetud ettekande „Rahvastikukriisi kujunemine Eestis, selle tunnustamine ja meetmed kriisist ülesaamiseks“ suhtes võtta seisukoht. Saatsin selle palve kõigile Riigikogu liikmetele. Poolteise kuu jooksul sain kümmekond vastust. Asjaolusid arvestades vähendasin küsimuse mahtu ja konkretiseerisin küsimust, paludes anda ühe lausega selge seisukoht, kas Eesti on rahvastikukriisis - Eesti rahvastik on jõudnud pöördepunkti, kus erakordne olukord nõuab erakordseid meetmeid ja lihtsalt edasi-edasi ei tööta rahva püsijäämisel. Tuleb nõu pidada rahvaga, ükski erakond eraldi oma programmidega kriisist väljuda ei suuda. Praegusel hetkel Riigikogu alatiste komisjonide esimehed murravad pead, mida vastata. Aga vastama komisjoni esimees peab, ise nad Riigikogus seda otsustasid.

Kuulajal võib tekkida küsimus, kas mitte Õiguskantsler ei peaks niisugust ettekannet pidama nagu mina siin täna teie ees. Armeenia raadio vastab, et Õiguskantsler seda teha ei saa, sest korralikku palka saades tema peabki rääkima ebaolulist ja vaikima olulisest. Tänapäeval võimaluse eest ette kanda Toompea Haridusseminari uurimus põhiseadusest ja rahvastikukriisist Eesti Üürnike Liidu konverentsil.

Lp Rektorite Nõukogu esimees **Volli Kalm**

Lp Rektorid

Eesti Maaülikooli Rektor **Mait Klaassen**

Tallinna Ülikooli Rektor **Tiit Land**

Tallinna Tehnikaülikooli Rektor **Andres Keevallik**

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Rektor **Peep Lassmann**

Eesti Kunstiakadeemia Rektor **Signe Kivi** ja **Mart Kalm**

Lp Eesti Teaduste Akadeemia President **Tarmo Soomere**

Lp Riigikogu kultuurikomisjoni esimees **Lauri Luik**

Kaks kuud tagasi, 7. detsembril 2014 saatsime Tartu Ülikooli Rektorile rahvastikukriisi käsitleva ettekande ja palve aadressil info@ut.ee anda ülevaade omapoolsetest täiendavatest meetmetest rahvastikukriisi ületamiseks. Koopiad sellest kirjast läksid avalik-õiguslike ülikoolide ametlikel veebiaadressidel info@emu.ee; tlu@tlu.ee; ttu@ttu.ee; ema@ema.edu.ee. Koopiad läksid ka Eesti Teaduste Akadeemia akadeemia@akadeemia.ee ja Riigikogu kultuurikomisjon@riigikogu.ee aadressidel. Loetletud institutsioonid ei vaidlustanud meie kirjas olnud palvet. Siiski Tartu Ülikooli Rektori vastus ei ole ka peale meeldetuletust meieni jõudnud.

Oleme kõik sisuliselt huvitatud Rahvusülikooli rektori vastusest ja tunneme vajadust sellega oma võimaluste piires edasi töötada, sest et rahvastikuküsimus on kõigi, kaasa arvatud ülikoolide südameasi.

Toompea Haridusseminar on seisukohal, et kui Teadus lõi enneolematud võimalused raseduse vältimisel või katkestamisel ja lõhkus loomuliku protsessi, Teadus lõi eeldused vabaks liikumiseks, siis Teadusel lasub ka kohustus tekkinud olukorras tagada rahvuse püsijäämine. Kuna teaduspotentsiaal on kogunenud eeskätt ülikoolide ja Eesti Teaduste Akadeemia juurde, on arusaadavalt ka nende kohustus välja töötada abinõud rahvastikukriisi ületamiseks. Kas ei peaks nende väljatöötamise algatajaks ja eestvedajaks olema just Tartu Ülikool kui meie rahvusülikool?

Toompea Haridusseminar ei pea vajalikuks käsitleda finantstõkkeid, sest eelarvetu seminar ei ole pidanud neid oma 18-aastase tegevuse vältel eeltingimuseks, küsimus on prioriteetides. Lisatud on ettekanne „Eesti Vabariigi põhiseadus ja rahvastikukriis“.

Peatset vastust adressaatidelt ootama jäädes,

Jaak Uibu, *D.Sc., Ph.D.*,

jaak.uibu@mail.ee, Toompea Haridusseminar 4. veebruar 2015

Kirjavahetus hm kõrghariduse ja teaduse asekanstleri hr Indrek Reimandiga

Eellugu: 07.12.2014 Lp TÜ Rektor Volli Kalm

Edastan Teile Eesti Teaduslikus Seltsis Rootsis peetud ettekande "Rahvastikukriisi kujunemine Eestis, selle tunnustamine ja meetmed kriisist ülesaamiseks", mis oli pühendatud Tartu Ülikooli aastapäevale. Teema olulisust arvestades on ettekanne saadetud ka teistele ülikoolidele/akadeemiatele, Haridus- ja Teadusministeeriumile, Riigikogu kultuurikomisjonile. Ettekanne on avalikustatud veebilehes Estonian World Review.

Toompea Haridusseminar palub Teid kui Rahvusülikooli juhti anda ülevaade omapoolsetest täiendavatest meetmetest rahvastikukriisi ületamiseks.

Jaak Uibu, D.Sc., Ph.D.
Toompea Haridusseminar

1, Lp kõrghariduse ja teaduse asekanstler Indrek Reimand

Sissejuhatavas telefonikõnes küsisin Teilt nõu, kuidas toimida, kui Toompea Haridusseminari saadetud kirjale ei tule vastust Tartu Ülikooli rektorilt. Edastan selle pöördumise Teile lahendamiseks, sest tegu on ju seadusrikkumisega. Kiri käsitleb rahvastikukriisi ja sellest ülesaamist.

Antud teemal on kiri saadetud ka haridusminister Ossinovskile, kes nõustub, et rahvastikukriis on Eesti ühiskonnas äärmiselt terav probleem. Minister kinnitas, et võtab ettepanekuid oma töös arvesse. Võib olla siinkohal ministri sekkumine vajalik.

Heade soovidega
Jaak Uibu

2. Vastuskiri 3.02.2015

Austatud härra Uibu

Aitäh meie rahva käekäigu eest muretsemast. Jagan paljusid Teie seisukohti ja muresid. Siiski ei näe ma nendele muredele formaalseid või administratiivseid lahendusi. Minule teada olevalt ei tulene rahvastikuprobleemid ega nende lahenduseta sellest, et keegi oleks täitmata jätnud oma kohustusi.

Rahvastikuprobleemide lahendus saab olla poliitiline. Praegu, valimiste künnisel, võiks ja peaks see küsimus olema rahva mandaati otsivate poliitikute (erakondade) mõtteis ja programmides. Ning pärast valimisi mandaati saanute tegevuskavades.

Ka ametnike tasandil oma tööd tehes teeme aeg-ajalt poliitilisi valikuid, millel küllap on mõju demograafilisele arengule. Paraku pole selge, missugune heaolu, kindlustunde ja muu funktsioon rahvastikuarengut määrab, nagu pole ka selge, kuidas meie otsuste funktsioon määrab heaolu, kindlustunde ja muu. Siin ei aita meid ka Teie ega Teie poolt viidatud Ülo Vooglaiu, varalahkunud Kalev Katus ega teised. Minu lugupidamine Teile kõigile.

Kuid kinnitan, et oma töös meie – ministeerium koos kogu haldusalaga – hoolime üldistest väärtustest, sealhulgas rahvastiku käekäigust.

Indrek Reimand

3. 08. 02. 2015 Lp hr Indrek Reimand Ärakiri: Gertrud Kasemaa

Oleme Teie kirja kätte saanud. Täname. Edastame nüüd Teile Rektore Nõukogule edastatud Toompea Haridusseminari pöördumise. Palume Teid hinnata, kas meie pöördumine praeguses demograafilise olukorras oli õigustatud ja õiguspärane. Kui ja, siis palume kaasa aidata ettepaneku rakendamisele Teie pädevuses.

Jaak Uibu

4.10.02.2014 Tere. Tänan informeerimast. Parimate soovidega, Indrek Reimand

Lp Toompea Haridusseminari liikmed ja kirjavahetajaliikmed

Edastan Teile kirjavahetuse HTM asekantsleriga. Palun analüüsida, kus eksib asekantsler. Ei ole välistatud, et ka selle kirja saatja eksib.

Heade soovidega
Jaak Uibu

Arvamused ja kommentaarid J.Uibu kirjale:

1. Paremat riiklikku ülestunnistust oma eesmärgistamata ja süsteemitule tegevusele on raske anda! Aga kellele ja milleks siis haridus!
2. Järjekordne pahategelik vassimine ja näotu demagoogia ametnike suust ja sulest. Vastustest aralt möödahiilimine ja probleemist mitte-arusaamine võimurite poolt.
3. Mulle tundub viimane vastus asja summutamisena ja kaelast ära saamisega. Ma ei mäleta, palju sa oled oma kirjades tuletanud valitsusele meelde Eesti Vabariigi põhiseadust. Sealt võib ju kaudselt välja lugeda kohustusi – rahvus ei säili ilma juurde sündivate kodaniketa.

Kohe alguses on lugeda: Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki ... mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvetele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, mis peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade.

Allpool näiteks § 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

Võib-olla on kuskil muudes dokumentides ka kohustusi, sulle kirjutatud kirjas arvati, kuid polnud kirjas, kuidas riigiametnikud peaksid täitma põhiseadust. Väide et „keegi oleks täitmata jätnud oma kohustusi“ paneb küsima, mida nad mõtleavad täidetud kohustuste all.

4. Ma ei nimetaks seda pahategelikuks vassimiseks, vaid ebakompetentsuseks. Need inimesed ei ole kvalifitseeritud töötama nendel ametikohtadel, kus nad praegu on. Asekantsler leiab, et rahvastikuprobleemide lahendus saab olla ainult poliitiline ja seetõttu ametnikel nagu mingit kohustust ei ole. Samas meil on põhiseadus, kus on preambulis toodud ülesanne kõikide jaoks, mitte ainult poliitikute jaoks. St kõik inimesed peavad lähtuma oma tegevuses eelkõige preambulist. Selline on meie ühiskondlik kokkulepe. Ja nüüd siis arvatakse, et kui poliitikud seda kokkulepet ei täida, siis ei pea seda ka teised tegema. Sellisel juhul on ju tegemist põhiseaduse normide ja väärtuste eiramisega riigiorganite poolt ning järelikult tuleb hakata rakendama kodanikuallumatust vastavalt PS § 54: "Põhiseaduslikku korda ei saa siiski samastada riigivõimuga. Kui riigiorganid asuvad tegutsema põhiseaduse norme ja väärtusi eirates, ei saa sellele sättele tuginedes sundida Eesti kodanikke olema sellise tegevuse suhtes ustav " (PS kommenteeritud väljaanne §54 p 2.1).

Sisuliselt on siiani inimestel ebaselge põhiseaduse tähtsus meie igapäevaelus. Teatakse küll õigusi ja vabadusi, aga kohustusi ei taheta või ei osata oma tegevuses arvestada. See kiri on järjekordne näide sellest: ametnikud lükkavad oma PS kohustused abstraktsesse poliitilisse tsooni. See oleks õigustatud siis kui meil ei oleks kehtivat PS-i. Aga meil see on.

5. 1) Asekantsler Reimandi meelest ei tulene rahvastikuprobleemid ega nende lahendusetus sellest, et keegi oleks täitmata jätnud oma kohustusi.

Oma arvamuse asemel oleks Haridus- ja Teadusministeeriumi teadusala asekantsleril vaja esitada rahvastikutaaste (rahvastikukriisi) kui PROBLEEMI uurimise tulemused ja nende põhjal tuletatud järeldused ja ettepanekud koos soovitude süsteemiga.

Paraku just selles asi ongi, et uuringuid pole. Seis on sedavõrd räbal, et praegu pole enam sellist kohtagi, kus oleks hädapärased eeldused ühiskonna-alase teadusliku uuringu korraldamiseks. Loodetavasti saame kõik (mina sealhulgas) aru, kui tõsiseks on olukord kujunenud. Võib olla täiesti kindel, et "silm sirkliks, nina vinkliks"-meetodil ei ole kuigi häid väljavaateid selliste lahenduste leidmiseks, mis saaksid kutsuda ühiskonnas esile küllalt kardinaalseid muutusi. Enne (poliitilist?)

otsust on vaja **avastada, sõnastada ja avalikustada**

a) rahvastikukriisi põhjused (funktsionaalsete ja kausaalsete tegurite süsteem) ning kavandada meetmed nende vähendamiseks (nendest vabanemiseks);

b) normaalseks peetava demograafilise käitumise eeldused ning meetmete süsteem rahvastiku taastumiseks (sündivuse suurenemiseks ja väljarände vähenemiseks) vajalike eelduste loomiseks ja hoidmiseks.

2) Esmalt on vaja TUNNISTADA, et Eestis on kujunenud rahvastikukriis, mille tekkes on oma osa nii objektiivsetel kui ka subjektiivsetel asjaoludel; sh ebaprofessionaalsel, meelevaldsel asjaajamisel. Seejärel luua mitte nn *poliitikutest*, vaid ekspertidest koosnev mõttekoda, mis annab regulaarselt aru avalikkusele.

Vaja ei ole üksikud meetmeid, näiteks tõsta mingit toetust või vähendada mingit maksu... Vaja on luua meetmete süsteem vaesuse, võõrdumise ja võõrandumise, indolentsuse, konformsuse, deprivaatsuse jms põhjustest vabanemiseks.

Vaja on riik edasisidestada ja tagasisidestada.

3) Asekantsler Reimand väidab, et rahvastikuprobleemide lahendus saab olla poliitiline.

Poliitilisi otsuseid, mille pärast ei oleks vaja hiljem silmi peita, saab teha vaid nende isikute kaasabil, kes

1. tunnevad ühiskonda kui funktsioneerivat, muutuvat ja arenevat süsteemi;
2. tunnevad kõnealuseid protsesse ja nähtusi kui süsteeme metasüsteemide süsteemis;
3. tunnevad inimest ja inimkooslusi, sh perekonda ja kogukonda;
4. tunnevad inimeste elu ja elamise tegureid (elulaadi ja -stiili, elurütmi ja -pinget, elamiseks vajalikke ressursse ja nende kasutamiseks vajalikke tingimusi, elukvaliteeti, elatustaset, elutahet, usku, lootust, armastust;
5. tunnevad tegevussüsteemi, sh õppimist-õpetamist, loomist uurimist, töötamist, juhtimist, haldamist, sidustamist jne;
6. jpm

Riigikogu saab rahvastikukriisi, selle põhjuseid ja meetmeid arutada riiklikult eriti tähtsa küsimusena, aga senine praktika on näidanud, et need arutlused kujunevad farsiks, sest käsituse tase on diletantlik ja mänguline; teooriata, metodoloogjata, metoodikata... "Poliitilised otsused" on eriti olulised otsused, sest nende kohaselt kujuneb järgmiste otsuste tegemise põhimõtteline lähtekoht. Poliitiliste otsuste tegijad peavad olema asjatundlikud või kutsuma asjatundjaid appi ning käituma erilisel vastutustundlikult.

Selles kirjas, mis oli võib olla mõeldud vastuseks, ei olnud ei vastust Jaagu küsimusele ega katset liikuda professionaalse käsituse poole.

Noh, ja mis siis? Kas asekantsleri tool sellise formaalse tegevuse tõttu, mis HTM-s domineerib, pisutki kõigub? Ei kõigu! Ametnikel pole mingit vajadust ei süvenemiseks ega sisuliseks osalemiseks mingites protsessides.

Vaene Eesti, vaesed meie!

Kes küll oleks suutnud veerand sajandit tagasi arvata, et ametnike ebakompetentsus (harimatus) ja hoolimatus osutub Eesti kirstunaelaks?

6. Arvan, et eksijaid või süüdlasi pole esitatud kirjavahetuses vaja otsida. Mõlemad pooled on olnud parajalt konstruktiivsed. Tõstatatud rahvastikuprobleem on jõudnud poliitikute, sealhulgas seadusandjate ja ka paljude ametnike lauale.

Edasi tuleks jälgida, et teema jääks päevakorda ka koalitsioonilepingu sõlmimisel ning erinevate ministeeriumide ja ametite tegevusplaanides.

Ka rahvastikuminiistri ametikoha taastamine võiks jääda päevakorda.

7, Kuulge head inimesed sellise riigi olete te ise enda kätega ülesse ehitanud. Teie põlvkond lasi selle ebainimliku monetaarreligiooni pulti ja ristas selle liberaalkommunismiga. Kui te eksisite, siis teie

kohus on ka see viga parandada. Või kui olukord meeldib siis nautige olukorda. Mida vähem on arusaajaid seda rohkem on nautijaid ja käega lööjaid - kas pole ?

Aga kultuuriline kood lubab sellistel inimestel süsteemi valitseda ja domineerida. Kui süsteemi valitsetakse siis puudub mõne ajapärast arusaamine mis moodi ühiskond süsteemina töötab. Seega ei saa juhtimisest enam juttugi olla. Kantsler ütleb teile otse välja et ta ei tea mis moodi süsteem töötab. Nüüd on süsteemi küsimus, kas süsteem on võimeline isejuhtimiseks ja vea parandama või mitte. Ühiskonna informatiivne seisund on aga niivõrd alla käinud et süsteemi elemendid ei tunne enam ennast süsteemi osadena ja seega ei saa süsteemi arengusse panustada ja korrektuuri ei saa toimuda. Kui süsteemi elemendid lülitatakse süsteemi arenguprotsessidest välja on selge et tulemuseks on kriis ja kaos. Probleem on selles et demograafiline kell tiksus meil ei ole aega siin valesid otsuseid enam teha. Samas meil puudub metodoloogiline lähenemine kuidas olukorda lahendada dialoog ka puudub. Kui see ka kuskil olemas oleks siis pole teil aega et sellega tegeleda ja asja arengusse panustada sest ühiskond on teile loonud illusiooni et teie oletegi jumalad. Ma ei kujuta ette, kui nüüd järgmine põlvkond avastab milline riik talle pärandatud on...? Aga ilmselt saabki aru ja sellepärast lahkubki et teie põlvkond saaks takistusteta maata rahva asemele tuua.

8. Mina pean asestantsleri suurimaks eksimuseks seda, et "rahvastikuprobleemid ega nende lahendus ei tulene sellest, et keegi oleks täitmata jätnud oma kohustusi" ja "rahvastikuprobleemide lahendus saab olla poliitiline."

Esiteks olen loetlenud kogu aeg tegematajätmissi, mis oleks vähemalt leevendanud rahvastikukadu. Nende hulka paneks ka selle, et rahvastik ei ole teadusuuringutes prioriteet. See otseselt puudutab asestantsleri, kes koordineerib teadust Teiseks, "lahendus saab olla poliitiline". Sel puhul on riigijuhtimisest välja jäetud asja tundvad ametnikud ja teadlased, kes valmistavad ette meetmeid. Poliitikud valivad nendest välja, mida seadustada.

9. Panin neid lauseid tähele küll. Tundub isegi, et neis on teatud vastuolu. Ühelt poolt justnagu rahvastikuprobleemi ei saa lahendada (probleemid ei tulene sellest, et midagi on jäetud tegemata) ja teisest küljest nagu ikka saab, sest 'lahendus saab olla poliitiline'.

Põhikirjas on öeldud, et asestantsler koordineerib. Ei peagi midagi otsustama! JOKK skeem ju!

Minu arvates on see missioonitunde küsimus, mida ei saa ühegi seadusega (iseigi mitte PS) tagada ega otsustajalt nõuda. Kui inimesel on mure EV tuleviku pärast, siis ta võtab arvesse rahvastikunäitajaid ja kui ta mureseb ainult enda või oma erakonna tuleviku pärast, siis ta seda ei tee.

Sa oled väga sinisilmne kui arvad, et poliitikud valivad neile ette antud lahendusteede vahel. Mitte kunagi! Neil on tee olemas ja ametnik otsigu selle elluviimiseks võimalus ja vajadusel ka põhjendus. Milleks veel teadlased? Seepärast ongi kantslerid ka poliitiliseks figuuriks muutunud, et nad osaliselt võivad asendada ministreid. Mõni ministri poolt paika pandud ja väga lojaalne osakonnajuhataja võib ju ka sellesse seltskonda kuuluda. Nagu näiteks Reimand ja Koppel.

Mulle tundub üldse, et HTM-is ei arvata (pole kunagi arvatud), et rahvastikuküsimused oleks ülikoolide mure. Ülikoolid on asjad iseeneses. Eriti praegune minister, kes ei jõua ülikoolidega üldse tegeleda.

See Reimand on üks igavene ..., seda olen tema kaht esinemist kuulates juba tõdenud. Eriti võeti ta liistule üle-eelmisel sotsioloogide liidu aastakoosolekul, aga ka see on üks teflonmees, kellele ei jää midagi külge. Kõige suurema rahuga laiutatakse käsi. Teine selline on Koppel.

Minu arvamus ongi, et reeglina ametnikud ja teadlased mitte kõige vähemal määral otsuste tegemisel ei osale. Ma ei julge seda öelda nüüd kõigi teiste kohta, aga sotsiaalteadlastega on küll nii.

Ka RK kantseleis oli nii, et eelnõu sisu suhtes ei tohtinud komisjoni juhtiv ametnik (sekretariaadi juhtaja) ka piiksatada, sest siis ta sekkus poliitikasse. Juhtivnõuniku asi on panna komad õige koha peale ja teha tekste, mis aitaks näidata riigikogulasi ainult heas valguses. Näiteks ka tellida selliseid

uuringuid, mis ei anna võimalust poliitiku juba olemas olevat seisukohta ümber lükata vaid ainult seda heaks kiita. Äärmisel juhul saab ametnik ära näidata nõrgad kohad ja anda nõu, kuidas sellega ämbrisse mitte astuda. Aga otsuse sisu on ministeeriumis olemas ja seda mingi statistika või uuringu või eksperthinnangu põhjal ei muudeta.

Ma olen seda, kuidas teaduse administreerimine käib, näinud juba kümneid aastaid, mingeid illusioone teadusagentuuri ja kogu HTM suhtes ei ole. See oli Aaviksoo kaval käik, et hakata tegema kollektiivselt otsuseid kõigi teadusvaldkondade kohta. Keegi nimeliselt ei vastuta. Kõik otsused on väga kõrge kvalifikatsiooniga teadlaste kamba tehtud ja kellelegi ei ole kompetentsi vastu vaielda. Teadusvaldkonna administreerimine on meil väga kavalalt välja mõeldud.

Üheski teises arenenud riigis ei ole sellist olukorda, kus ametnikkond on üles ehitatud selliselt, et teenib nii otseselt ainult valitsuse mitte rahva huve.

Tasapisi hakkab siiski arusaam rahvani jõudma. Juba on mõni telesaade tehtud sel teemal ja juba on küsitud arvamust aeg-ajalt Allan Puurilt ja Luule Sakkeuselt. Nagu imeõrn muutus on nähtav. Aga kuniks see arusaam ükskord tippudeni ja otsustajateni jõuab, selleks ajaks on vist juba liivi sõja järgne olukord käes ...

Mul pole muud ettepanekut kui see, et küsida PS preambuli kohta E riigi kestmisest uuelts õiguskantslerilt. Et testida, kuidas tema seda vastutust mõistab.

Dialoogid Riigikogu liikmetega rahvastikukriisist

Neljas kiri

Jaak Aibu, Toompea Haridusseminar

Möödunud on kaks ja pool kuud sellest ajast, kui 7. detsembril 2014 saatsin kõikidele Riigikogu liikmetele Eesti Teadusseltsis Rootsis peetud ettekande "Rahvastikukriisi kujunemine Eestis, selle tunnustamine ja meetmed kriisist ülesaamiseks". Palusin ettekande kohta Teie seisukohavõtte. Vahepeal saatsin Teile meeldetuletuseks ja vahekokkuvõttena kolm kirja. Nüüd on ülim aeg neljandas kirjas teha kokkuvõtteid, sest nädala pärast lõpevad Riigikogu praeguse koosseisu volitused.

Olgu kohe alguses öeldud, et absoluutne enamus Riigikogu liikmetest ei vaevunud mulle rahvastikukriisi teemal ka peale kolmekordset meeldetuletust vastama. Nagu olen juba kirjutanud, Teie poolt vastu võetud seadus ju Teid selleks ei kohustagi. Väga mugav ju, nii ei peagi rahvastikukriisi suhtes midagi arvama, isegi endised rahvastikuministrid. Siiski on keeldumine vastuolus elementaarse viisakusega. Mõistes Teie töökoormust vajate vastamiseks igaüks omale nõunikku, vähemalt osakoormusega. Mitte paisutades Riigikogu eelarvet leiate need töökohad fraktsioonide juurest, kus nõunikud ajavad erakonna asju, mitte niivõrd Riigikogu ülesandeid. See ümberkorraldus jääb uue Riigikogu koosseisu arutada.

Läheme nüüd viimati saabunud vastuste juurde. Oodatud kiri tuli Jüri Morozovilt, millest ei oskagi midagi välja jätta. Siin see on: „*Nii nagu viimatises telefonivestluses ütlesin, pole minu seisukohad rahvastikuarengu küsimuses muutunud. Kuna olen paadunud praktik siis olengi sõnaseadmisele alati vähem aega kulutanud ja tegelenud asja sisuga. Ühe näitena võin siin välja tuua ja sulle meelde tuletada seda vana teemat – Voore noorteküla rajamist. Esimene kohtumine Kääpal mäletatavasti ju seepärast meil toimuski. Alates 2008. aastast oleme selle teemaga tegelenud kõigil võimalik suundadel alates planeerimisest, maa omandisse taotlemisest, tehnilise infrastruktuuri rajamisest, energiaküsimuste lahendamisest jne kuni kirjatööni välja. Oleme kirjutanud (sh ka sina hea võitluskaaslane) sel teemal korduvalt. Selle pika, juba 7 aastase töö tulemusena oleme jõudnud selleni, et Saare vald on saanud lõpuks ära osta (mitte tasuta) kasutamata seisnud riigi maa ja saame liikuda edasi. Siiski tunnistan, et ka selles faasis oleme ikkagi määratud kaugel sellest millest unistame – turvalisest ja jõukast Eesti perest maal.*

Need üksikud ettepanekud (lastetoetus 300 eur või rahvastikuministri koha taasloomine) mis teiste riigikogu liikmete vastustena on sinuni jõudnud ja mida ka kirjas mulle edastad, ei lahenda rahvastikuprobleemi kindlasti mitte. Seepärast tundub mulle, et asja sisusse ei süüvita ja ei tunnista probleemi tõsidust. Ei pea ka mina ennast jumalikult targaks, et oskaks anda sellist retsepti mis kohe aitaks. Rahvastikumuutused toimuvad väga pika perioodi kestel ja ühe või teise meetme mõju ilmneb alles aastate pärast. Ka ei ole ma nõus sellega, et

lahendades ainult rahvastiku kasvu probleeme jõuame heale järjele, tegelikult võime end leida lõpuks ummikteel. Esmalt ja vältimatult on kõige tähtsam meie riigi püsimine ja jätkumine ajast aega. Üks tingimus selleks on rahvastiku positiivne areng ja seda mitte ainult arvuliselt vaid ka kvalitatiivselt (tervis, haridus jne).

Ministritoolist või mingi komisjoni loomisest ei leia ma mingit tulu tõusvat. Otsustav roll on peaministril ja valitsusel – nemad otseselt ja igapäevaselt saavad kujundada ja suunata arenguid, nemad poliitikat ellu viivate eestkõnelejatena ja otsustajatena saavad seda teha. Ajalooline võrdlus KOV-de näitel näitab seda sama.

Aga ikkagi, mis siis teha !? Suurte asjade lahendused peituvad detailides. Vajalik on lahendada kompleks väiksemaid probleeme mis takistavad piirkondade füüsilist ja vaimset arengut. Siinkohal juba nimetatud maa küsimused, bürokraatia vähendamine ettevõtluses, haridusvaldkonna probleemide lahendamine jne. Laiemalt on vaja teha selliseid asju mida inimesed peavad igapäevaelus mõistlikuks ning mis neid motiveeriks tegutsema nii ettevõtluses, oma kodu rajamisel, kultuuri loomisel jne. See, et me oleme täna sunnitud maksma lastele toetust, et neid lapsi kes elavad vaesuses on liiga palju, tuleneb meie valedest otsustest majanduses, maksunduses, hariduses jm valdkonnas. Tööga teenitav tulu peab katma inimese igapäevaelu vajadused ja tagama turvalise vanaduspõlve.“ Aitäh, Jüri Morozov, sisukaima kirja eest! Oleks Sinusuguseid vaid rohkem Riigikogus!

Anname sõna staažikale riigimehele Jürgen Ligile: „Ma pole riigikogu kirjavahetuse teemal just osav, aga nähtavasti ootate mult vastust, kas Eestis on rahvastikukriis. Oletasin, et Te ei oota seda igalt üksikliikmelt, aga olgu peale, üritan kommenteerida.

Ma ei tahaks jah ja ei vormis vastata. See on väga tõsine sõna, et kasutada seda inimeste isiklike valikute märkimiseks. Aga ma ei jäta võimalusel kunagi meenutamata, et Eesti riigi mõte on eesti rahva, keele ja kultuuri säilimine. Ka isiklikult mõtlen sellele väga tõsiselt, mulle loomulikult teeb muret nii madal sündimus kui väljaränne ning sellest lähtun ka oma töös. Olen enamik ajast keskendunud Eesti majanduskeskkonna atraktiivsusele, mis pidurdaks siit lahkumist. Kunagi juhtisin vanemahüvitise idee välja töötamist, olen rõhunud teenuste tagamisele lapsevanematele selle nimel, et nad saaksid pere kõrvalt ka talle elatist teenida, olen taganud rahandusministrina vajaduspõhiste lapsetoetuse kehtestamist ja seejärel lastetoetuste järsku tõusu, ning ka nendeks valimisteks olen osalenud Reformierakonna programmi koostamisel, milles 300 eurot kuus alates kolmandast lapsest rõhub otseselt demograafilisele stiimulile.“ Aitäh, härra Ligi. Meenutan, et kuusteist aastast tagasi Rahvusraamatukogus toimunud väitluses tsiteerisin Teile Rousseau sõnu, et ei ole võimalik kahaneva rahvaarvuga riigi kohta öelda, et kõik läheb hästi. Mis oleksite rahandusministrina öelnud riigi kohta, kus parkümmend aasta järjest täitub eelarvest iga-aastaselt vaid kolm neljandikku? Pankrot! Aga just selline on meie demograafiline olukord sündimusega.

Järjekorras on Kalle Palling, Riigikogu Euroopa Liidu asjade komisjoni esimees. Noore julge mehena, kel on veel kõik ees, tormab ta oma vastuses olematuse poole. Ta kirjutab, et tõstatatud teema on igati arutelu väärt, aga ometi seda ta ei tee. Oma kolmandas kirjas, Teile

ajahädas, tegin möönduse, vähendasin küsimuse mahtu ja konkretiseerisin, paludes anda ühe lausega selge seisukoht, kas Eesti on rahvastikukriisis. Palling: „*Kuna küsisite oma kirjas ühelauselist vastust, siis vastan: tänast demograafilist olukorda Eestis kriisiks nimetamine sõltub seisukohavõtja soovist ning mina ei pea Eestis rahvastikuga toimuvat kriisiks. Kui lähtume vaba inimese vabast tahtest, siis ei saa ju kedagi sundida peret looma ja lapsi saama, Eestist mujale tööle minemist takistada või juba läinud inimesi sunniviisiliselt tagasi tuua. Muidugi on Eesti demograafiline olukord mõnekümne aasta jooksul muutunud, seda on mõjutanud rahvastiku vananemine, ränne ja kindlasti majandusfaktorid.*“

Põhiseaduskomisjoni esimehena Rait Maruste vastus meenutab Pallingu oma. Osava juristina ei tee ta märkama minu küsimuses enam kui nõuet ühe lausega vastata. Sellest ta kinni haarabki: „*Kuna küsisite oma kirjas ühelauselist vastust, siis vastan, ei ole jõudnud. Eesti kui rahvas oli kriisile kõige lähemal 25 aastat tagasi. Tänapäeval võivad olla probleemid, kuid kriisi eksistentsiaalse ohu mõttes mina ei näe*“. Palume Rait Marustet arvutada, kui kaua peab vastu riik, kus paarkümmend aastat on sündidest pidevalt neljandik puudu. Laseme vastata minister Urve Palol, kes 18. veebruaril 2015 Riigikogus Teile ütles: „*Majanduse areng sõltub ainult ja ainult sellest, milline ja kas meil on inimressurssi. Eesti riigis paraku aastaid ja aastaid ei ole inimressurssi panustatud ja tulemused on täna käes. Meil on sündimus napilt 1,5 last fertiilses eas naise kohta, väljaränne hoogustub iga aastaga. Soomes elab juba ametlikult 70 000 eestlast, lisanduvad mitteametlikult seal käivaid, me ei oska hinnata, nii et me räägime 100 000 inimesest. Igal aastal langeb koolivõrgust välja 1500 noort inimest, kes jäävad põhiharidusega jne.*“ Lasen Rait Marustele vastata ka USA demograafiaprofessor S.P. Morganil, kes ütleb, et kui aastakümneni jooksul on sündimus alla taastetasandi, on tegemist täismahulise kriisiseisundiga. Aga Eestis on see seisund juba üle kahe aastakümne!

Riigikogu juhatusel ei ole veel vastanud Laine Randjärv. Kiitsin Laine Randjärve teises kirjas, aga see ei mõjunud. Võtsin ühendust tema nõuniku Olgaga. Saatsin materjalid ja hakkasin ootama. Laine Randjärv jäi haigeks. Nüüd on ta terve, aga ilmselt ei suuda ka empaatiline Olga teda veenda vastama. Mis kosta, kui asespiiker ei suuda ühelauselist otsust langetada.

Riigikaitsekomisjoni aseesimees Aivar Riisalu teatas, et komisjon arutas küsimust 16.02.2015 istungil ja leidis, et rahvastikuküsimus ei ole otseselt riigikaitsekomisjoni valdkonnas ja viitas valimisprogrammidele. Komisjoni arvates tuleb tõhustada riigipoolseid meetmeid. Toompea Haridusseminar leiab, et ega ikka sellele komisjonile liiga ei tehtud küsimust esitades, sest meie teada sõjamehi ikka komisjonile ja Eestile vaja on. Pealegi kõik komisjoni liikmed hääletavad suures saalis täievoliliselt rahvastikuküsimusi sisaldavate eelnõude vastuvõtmisel. Ka Riigikogu esimees Eiki Nestor kordas juba teist korda, kui väga kahju tal on, et ametiisikuna ei saa sekkuda akadeemilisse debatti ning seda mõjutada.

Kuid terake tõtt on Riisalu ja Nestori ebalevates vastustes - Eesti rahva püsimine ja kultuuri areng on justkui kõigi ühine ülesanne, aga mitte kellegi personaalne ega institutsionaalne. Kas nii peakski olema? Arstide heakäekäigu eest seisab hea Arstide Liit, tööliste-teenistujate

huve kaitsevad ametiühingud ja nii on pea igal elanike grupil, kaasa arvatud pensionärid, talumehed jt oma eesträakijad. Vaid rahval tervikuna ei ole muud eesträakijat kui kolm lahutatud võimu. Jätame kohtud eemale, jääb Riigikogu ja Valitsus, kes on erakondlikud ja rahvastikuküsimustes üsna küündimatud. Meil praegu just käib ministrite küsitelu. President jääb rohkem täidesaatva võimu poolele, pealegi oma enda pereprobleemide tõttu ta vaevalt sekkub.

Põhiseaduse juriidilise komisjoni lõpparuanne annab selguse – riiklike eesmärkide ja ülesannete täitmine on eelkõige adresseeritud seadusandjale, niisiis Riigikogule. Ammu oleme juhtinud tähelepanu, et Riigikogus peaks olema rahvastikukomisjon ja täitevvõimu juures rahvastikuminister. Nii lihtsad asjad ongi. Nendest on nüüd õige aeg rääkida ja vajadusi teadvustada.

Demokraatlikes riikides aitab meedia kaasa riiklike vajaduste ja lahenduste kindlaksmääramisel. Eesti kogemus – valimiste perioodil ei võta ükski meediaväljaanne ega ka rahvusringhääling rahvastikukriisi puudutavaid tekste kuulda. Kaasa arvatud riigieelarvest toituv ajaleht Sirp. Seevõrra pikeneb rahvastikupoliitika peiteaeg. Aitavad mõnevõrra mitmesugused blogid, aga ajakirjandus on ju kutsutud ühiskonna valvekoorteks, mitte skandaalide kergitajateks. Ajakirjandust reguleeriv seadusandlus vajab redaktsiooni.

Kokku laekus seisukohti 21 Riigikogu liikmelt. Aitäh Teile! Toompea Haridusseminari kaks ja pool kuud kestnud uurimus näitas, et neli viiendikku Riigikogu koosseisust põevad viisakuspuudulikkuse sündroomi - VIPS-sündroomi. Kas see on omandatud või pärilik, seda me ei jõudnud tuvastada. Meie kirju ignoreerisid järgmised Riigikogu liikmed:

Arto Aas, Jaak Aaviksoo, Rein Aidma, Annely Akkermann, Peep Aru, Maimu Berg, Deniss Boroditš, Enn Eesmaa, Eldar Efendijev, Ene Ergma, Margus Hanson, Aare Heinvee, Andres Herkel, Remo Holsmer, Jüri Jaanson, Tatjana Jaanson, Kalle Jents, Etti Kagarov, Lembit Kaljuvee, Kalev Kallo, Siim Kiisler, Aivar Kokk, Valeri Korb, Mihhail Korb, Siret Kotka, Tõnis Kõiv, Kalle Laanet, Rein Lang, Peeter Laurson, Heimar Lenk, Kalev Lillo, Väino Linde, Tiina Lokk-Tramberg, Inara Luigas, Lauri Luik, Kristen Michal, Marko Mihkelson, Meelis Mälberg, Tarmo Mänd, Erki Nool, Liisa-Ly Pakosta, Tõnis Palts, Juhan Parts, Heljo Pikhof, Barbi Pilvre, Marko Pomerants, Laine Randjärv, Valdo Randpere, Rein Randver, Urmas Reinsalu, Mailis Reps, Reet Roos, Aivar Rosenberg, Paul-Eerik Rummo, Karel Rüütli, Indrek Saar, Andrus Saare, Helir-Valdor Seeder, Andre Sepp, Sven Sester, Priit Sibul, Kadri Simson, Imre Sooäär, Mihhail Stalnuhhin, Neeme Suur, Aivar Sõerd, Olga Sõtnik, Jaanus Tamkivi, Tarmo Tamm, Tiit Tammsaar, Priit Toobal, Terje Trei, Margus Tsahkna, Toomas Tõniste, Urbo Vaarmann, Ken-Marti Vaher, Rainer Vakra, Rannar Vassiljev, Vladimir Velman, Jaan Õunapuu. Liiga pikk nimekiri. Midagi on mäda. Ja mitte Taani riigis. Mõnedele asjaoludele püüdsin käesolevas neljandas kirjas tähelepanu juhtida. Siiski on nimekiri kasutatav Riigikogu eelseisvatel valimistel.

Soovin Teile kõigile kaunist Eesti Vabariigi aastapäeva!

Jaak Uibu, *D.Sc., Ph.D.*, Toompea Haridusseminar, 20. veebruar 2015

Rahvastikupoliitikas küündimatut Riigikogu enam ei taha. Kiri erakondadele

Jaak Uibu, Toompea Haridusseminar, 25.02.2015

Enne olid Riigikogus rahvastikuguru Uno Mereste, generalist Ülo Vooglaid, siis tuli Juhan Parts oma vanemahüvitisega, ametisse sai kaunite luuletustega silma paistnud Paul–Eerik Rummo, räägiti ja otsiti depopulatsioonist väljapääsu. Jätame vahepealsed rahvastikupoliitika mõttes stagnatsiooniaastad kõrvale ja tuleme tänase Riigikogu koosseisu juurde.

Kaks ja pool kuud tagasi 7. detsembril 2014 saatsin kõikidele Riigikogu liikmetele Eesti Teadusseltsis Rootsis peetud ettekande "Rahvastikukriisi kujunemine Eestis, selle tunnustamine ja meetmed kriisist ülesaamiseks". Palusin ettekande kohta kõigi seisukohavõtte, märksõnaks oli rahvastikukriis. Saatsin meeldetuletuseks ja vahekokkuvõtteks kolm kirja, neljanda kirja kokkuvõtteks.

Kokku laekus seisukohti 21 Riigikogu liikmelt. Nende hulka on arvatud ka Riigikaitsekomisjoni liikmed, kes ainsa komisjonina võtsid vastamise päevakorda. Täna sin neid. Teiselt poolt, meie uurimus näitas tõenduspõhiselt, kuidas neli viiendikku Riigikogust põevad rasket viisakuspuudulikkuse sündroomi - VIPS-i (vt Jaak Uibu <http://www.eesti.ca/>).

Ma teadlikult ei rõhuta asjatundlikkuse või mõne muu teguri puudumist, vaid elementaarset viisakust. Olemuselt on viisakus kõrkuse antipood, aga just kõrkust peetakse kõigist pattudest esimeseks. Nagu lii kluses on oluline viisakus, mis aitab vältida õnnetusi, nii ka siinjuures. Viisakus sunnib mõtlema põhjuste üle, hoiab tagasi asjatuid ründeid, sunnib konsulteerima jne. Kui Riigikogu eksib, on ohvrite arv palju suurem kui lii kluses. Riigikogul on oma õigus – ja analüüsi osakond. Miks ei pöördunud keegi 101-st selle osakonna poole!?

Peaaegu tervikuna ignoreerisid meie küsimustele vastamist Isamaa ja Res Publica Liidu fraktsiooni 20 liiget, Kaia Iva arvasime vastajaks Riigikaitsekomisjoni koosseisus, kus leiti, et rahvastikuküsimus ei ole otseselt riigikaitsekomisjoni valdkonnas. Postkaste uputavate, televisiooni ummistavate ja ajalehti koormavate erakondade anuva reklaami ja meie küsimuse ignoreerimise vahel on terav konflikt.

Reformierakonnast laekus 7, keskerakonnast 5, sotsiaaldemokraatidelt 7, IRL-ilt 1 ja Riigikaitse komisjoni aseesimehelt fraktsiooni mitte kuuluva Aivar Riisalu vastus, kokku 21. Seda on naeruväärselt vähe kolme meeldetuletuse kohta küsimuses, mis on Riigikogu liikmetele Põhiseadusega määratud põhiülesanne. Meelest on läinud nii ametivanne kui ustavus Põhiseadusele. Saamatus rahvastikupoliitikas nullib edusammud muudelgi aladel.

Tänane Riigikogu 12. koosseis tahab oma positsioonile edasi jääda. Number 13 vihjab, et järgmine koosseis võib rahvastikuga ikka aia taha minna. Et seda ei juhtuks tuleb käesoleva uurimuse sisuliste tulemustega jätkata tööd valitava Riigikogu sees mõtteviisis - **Eesti edu mõõdetakse rahvastikuga. Kas olete valmis hakatuseks Riigikogus rahvastikuseminari looma?** Riigikogul on palju kasutamata võimalusi, millest oleme kirjutanud varem. Käesolev Toompea Haridusseminari uurimus viidi läbi kooskõlas Eesti Vabariigi Põhiseaduse paragrahv 54-ga ja seminari liikmeskonna omafinantseerimisel. Tulemustes sai selgemaks Riigikogu roll rahvastikukriisis ja kelle taha takerdus riigi põhiülesande täitmine.